

Religija Srbâ i Hrvatâ

na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog.

Čitao u sjednici filologiĉko-historiĉkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 19. srpnja 1884.

PRAVI ČLAN NADKO NODILO.

(Ostatak iz LXXVII. knjige Rađa.)

Dio II.

Pojezda, Prijezda i Zora.

Sve nebo Vidovo, svu Rajevinu, ne obigrasmo s Gospodom i Gospom. Do Vida, uzorna lovca i jahaĉa, stoje još dva silna jezdioca.

Čitav krug pjesama¹, već od starine, pronosi se po narodu o dva hrla i neutrudna konjika, dva boreca i lovca, sa vrsnim hrtima i zagarima. Ono su dva brata, koja rado ne razdružuje puĉko priĉanje. Koliko se oni miluju, toliko se i konji pod njima ljube, jedan bijelac, ili dorat, a drugi vranac, ili oba dorata; no se, kašto, dva brata razbliznaĉila i onebratila. O podne skoro nigdje se ne javljaju, već jutrom na uranku, i pred večē, gdje ih tišti ljuta muka, pa je njima reda tumarati ili vojevati, kakokađ. Brat jedan svagda, ponajviše od same bratove ruke, jal umirc, jal nepravdu trpi, jal noću daleko od njega luta; pa drugome bratu, koji malo,

¹ Vuk. *pjes.*, knj. II, 10, 11, 94—100 — Petranoviĉa *pjes.*, knj. II, 53—6. Tri pjesme 54—6, u zbirci Petranoviĉevoj, dosta su razvrgnute od prvobitne osnove; a, uticajem muslomanskim, nagrđi ih tvrdoća srca i raspuštenost. U njima je malo šta izvorno. Ali pjesma 6, knj. II, iste zbirke kroja je posve starinskog. Pjesma 7, knj. II, puka je varijacija od Vukove, knj. II, 5; te može ostati pod sumnjom, da je istom docnije ušla u krug pjesama o Jakšićima. Vidi još narodne pjesme u B. M. 52—3, u Davidoviĉa 11, u *Vili Beogr.* (god. 1867, br. 29), u Čojkoviĉa 7 i 95. Za starije vrijeme, savrni bugaršice 41—5 Bogišićeve zbirke.

ili nimalo ne strada, žao je brata svoga. Za njim steže ga sve to veća ljubav, za njim čezne. Umrli je brat kršniji, mlagji, pa i ljupkiji od starijega poluncumrlog; svakako, o smrtniku više se priča.

Za dva brata, ovo je u opće kazivano. A hoćemo li ih gledati iz bližega, te im sliku provesti u tvrgjem orisu, evo što još o njima pričaju epske crte najstarije. Dva brata, „na boju junaci“¹, postavaju u „bijelom gradu Biogradu“², gdje je do grada kula Nebojša³. Kolika im je ljubav prevelika, tolika i sličnost. Kano da su jedno, ta sličnost ide do jednoličnosti: „Od milosti jednu sablju pašu, — od milosti jednog konja jašu, — na njima je ruho jednoliko, — za kalpaci jednoliko perje“⁴ — „Kad su gori putem putovali, — od milosti ruho mijenjali“⁵ — „Oba su mi brata jednolika, — a na njima jedno odijelo, — a oba im konja doratasta, — grive su im uvijate zlatom, — sedamdeset i tri pletenice, — što je njima sestra uvijala, — kad je njima konje podizala; — kudgodj idu, nigje s' ne rastaju, — konje jašu dobre uporedo, — konjima im se grive miješaju“⁶. Ali je sugjeno, da se oni ipak jednom rastanu. Rastavi povod dvojako se pripovijeda: ili je svagja o imovini, ili bezobzirno dalje putovanje mlagjeg brata, u viteškoj nevolji. Hoće oni da dijele svoju očevinu, te od ovaca, novaca i oružja jedan uze sve što valja, a bratu dade što ne valja⁷: „od svašta mu daje dijo krivi“, veli pjesma. Po drugoj verziji, jednome dopade u dio Srijem, a drugome Karavlaška⁸; pa „o malo se braća zavadiše, — da oko šta, veće ni oko šta, — oko vrana konja i sokola“⁹: svak ište „starješinstvo vrana konja i siva sokola“¹⁰. S te zadjevice, od brata propade brat, da ne bi Angjelije, ljube starijega brata: od mladog djevera ona izmoli konja i sokola, i braću smiri. Prije noćnog pomirenja, pred veće, brat stariji mrćeći na mlagjega, išao loviti, na jezeru, „utvu zlatokrilu“, i pustio na nju sokola. Slomi utva sokolu desno krilo; pa na povratku, Bio-

¹ Vuk. *pjes.*, knj. II, 92, v. 95.

² Id. ib. 98, v. 7.

³ V. 20.

⁴ B. M. *pes.*, 52, v. 4—7.

⁵ *Vila Beog.* g. 1867, br. 29, „Jakšići“, v. 4—5.

⁶ Čojkovića *pjevan.*, 7, v. 81—90.

⁷ Vuk. *pjes.*, knj. II, 99, v. 31—49.

⁸ Id. ib., 98.

⁹ V. 23—5.

¹⁰ V. 26—7.

gradu napomol, tu na mostu, i konjиков „vranae slomi obje noge prve“. Gospodar pita sokola: „Kako ti je bez krila dvojega? — Meni jeste bez krila mojega, — kao bratu jednom bez drugoga“, odgovara ranjeni soko¹. Uzrok rastanku braće rekosmo, da je i nevolja. Zateče ih, jednom, zajednička nesreća. Bila njima uz majku sestra Jelica“, kad eto „vrani konji, a crni junaci“², zaskočili im dvore, poharali, i odveli im sestru. Braća se namah dosjetiše, da su dušmani iz zemlje arapske. Svoju sestru tražiše oni uzalud tri godine dana, te se rastali u četvrtoj; vrnuo se jedan Biogradu, a drugi sam nastavio potragu. On došao na vodu Stupnicu, koja „nije zdrava po junake“³, i na njoj našao četiri robinje, te ga prepustile. Prešavši rijeku, ugleda na lijevo velike dvore age Arapage, „pokrivene limom i gjumišem“, a oko njih „bakrenu avliju“⁴. Zapjeva junak tanko glasovito, i sestra ga već po glasu upozna, žalosna sestra, koja se uželila roda, ali joj rod daleko „koliko je nebo od zemlje“⁵. Brat došao glave Arapu, i još dvojici mladih Arapa; pa onda sa sestrom bjež' natrag na vodu Stupnicu. Sestra imala od Arapa, te i vodila sa sobom dijete jedno svoje; no, na zavičajnoj Stupnici, „procvili Arapinče crno“⁶. Tad i njega posječe ujak, uzviknuvši: „Od zla roda nek nema poroda!“⁷

Ponešto različita verzija, u drugoj pjesmi⁸, ne izvodi Arape, već Turke, koji napadaju na „Stojni Biograd“; a ne čami u dušmanskoj vlasti sestra, već jedan od dvaju braće, dok brat drugi izmače napasti, i „ogrija mu sunce na studenoj vodi Jahoriki“⁹. Junaka osuđenog baciše u „donje saraje“, provedavši ga preko „dvanaest odaia“¹⁰; baciše ga tamo dolje, „da ne gleda sunca ni mjeseca, ni bijela danka ni junakâ“¹¹. On tamnova „po godine dana“¹²; nego, najposlije, spasio se i odveo djevojku odatle. Bila ona kći tamničkome gazdi. Djevojka iz prva pokušala, da prevjeri junaka Tru-

¹ V. 66—83.

² Id. ib, 97, v. 29.

³ V. 58.

⁴ V. 63—4.

⁵ V. 129.

⁶ V. 151.

⁷ V. 168.

⁸ Id. ib. 95.

⁹ V. 49—50.

¹⁰ V. 204—5.

¹¹ V. 208—9.

¹² V. 219.

sovinom, „vodom zaboravnom“: tom vodom „ko s' umije i ko se napije, — svoja će mu vjera omrznuti, — zaboravit' svoju porodicu“¹. Ali od mrazovite vode on ne pi; naprotiv, mladenačka ljepota njegova primami mu djevu. Iz donjih odaja zajedno pobjogoše onda, kad „na nebu mjesec bješe već odskočio“, pa „svalulo im više Biograda“².

Nije nipošto mučno, već prvim pogledom, nazrijeti, da o historijskome kakvu događaju, što bi pjesma bila prihvatila i po narodu raznijela, ovdje ne može da bude govora. Nezdrava voda Stupnica, a zaboravna voda Trusovina, onda lov na utvu zlatokrilu, pa mitični poznati nam Stojni Biograd i kula Nebojša, nisu, u tome povijedanju, lakomišljena igrarija, uzgredni i odloživi nakit, nego je to tvrdi sastavni dio samih pjesama. I svojim uvodom pjesma jedna iz ovoga kruga hoće da nas uputi na legendu božanstvenu, više nego na ljudsku priču: „Mjesec kara zvijezdu Danicu: — Gdje si bila, zvijezdo Danice? — Gdje si bila, gdje si dangubila? — dangubila tri bijela dana?“³

Poregijajem vedičnog, pa i amo odnosnog mita u drugih indoeuropskih naroda, ja ću pokušati, da, konac po konac, ovu našu legendu raspredem. Megju to, budi odmah kazano o čem se radi. Dva brata u Nebojši do Stojnoga Biograda imaju na čelu obilježje onih dvaju božjih bića, koja Arijcima predstavljahu prvi i drugi trak zore koja se bijeli, ili, takogje, prvi trak sunca koje izhodi i zadnji trak sunca koje zalazi, drugom riječju, praskozorje i suton. Kad dva traka zajedno zarude, onda su dva brata jednolika, te je jedan drugome mio; kad se sumrak i noć hvata, pa zadnji drugi trak iščekava, onda su braća obličjem nejednaka, pa i različita udesa. Oni se svagjaju. Mlagji tone u noć, i gine na ožigled starijega, koji je smatran neumrlim. Pošto je sreća povoljna jednome, a drugome uda, pjesma njih iznosi, gdje dijele očevinu. Pri toj diobi, mlagjemu na dielu doći će Karavlaška, crna država narodnih, te i božjih dušmana, dok brat stariji drži Srijem, što je kod pučkih pjevača svegjer uzor-zemlja. Zemlje ove, dašto, dolaze u sadašnjoj prečinjenoj verziji legende. Negda, jamačno, bilo tu drugih imena, koja jasnije pokazivahu na dan i noć; bilo to onda, kad naši oci, ne samo pričahu o dvojici braće, već se njima

¹ V. 234—7.

² V. 329 i 368.

³ Id. ib. 98, v. 1—4.

i moljahu. Jekavska još živa kletva: „Tako mi one žrake nebeske!“¹ i sada pripominje to davno vjerovanje Srbâ i Hrvatâ u božanstvo pojedinih zraka sunačnih.

U braće konja, i sokola, i utvu, i sestru, i djevojku, nama objašnjuje Rig-Veda, sa svojim himnama, ili molitvama, koje sastaviše stari pjevači u Indiji, prizivljući dva božja konjika, dva *acvina*. Indijski je mit najdavnija religijozna tvorevina arijska o dvojici braće; daj, dakle, da ga pomnijivo proučimo².

Ljepšega zgloba od dvaju *Acvina* nema u svoj punoj katani bogova Indije. Dva boga vječite mladosti, dva zadružna jezdioca i neporediva vozača, dva lovca i strijeljača, kako su jednog porijekla, tako su i jednog postanja. Hrleći, dolaze svakog jutra „sa zrakom Sunca“, dok „za njihovom ljepotom Zora ide nazorice“³. Bahnuće oni na nebo naglošću vjetra, brzinom misli, pa, kao svagda mladi, tako i blagi, dade ljudima zdravlje i žiće, zor mladenački i porod, svake ruke bogatstvo. Kao što nebo obasjavaju, onako, nesustali dobrotvori, pohagjaju domove svojih vjernika, tjeraju iz njih noćne aveti, i ljude oda zla brane. Očini vid. „nove oči“⁴, daju oni pobožnicima, pa njima još primeću i čudotvornu „konjsku glavuču“⁵. Za to, hvale se kano osobiti vidioci i čistoci. „O vi, vidioci duboka duha!“ vapije im jedna himna⁶. U ovome svojstvu vidilaca i vidara, nisu sami; no je do njih i neki „putnik na nebu, s moću vidioca, a dvaput rođen“⁷. Od dvaju vidnih bogova, od dvaju viteza jutrenjeg sjaja, očekuju, ne će li ugledati bistri dan slobode, i sužnji nevoljni. *Acvini* obilaze svijet, te oblijeću za jedan dan zemlju i nebo; a proviru iz duboke dubine neba i vode strujeće⁸. Noć pritvarala se Arijem kano unaokolo

¹ Vuk. *postl.*

² Ja rabim Rig-Vedu po njemačkom prevodu Grassmannovu: *Rig-Veda, übersetzt und mit kritischen und erläuternden Anmerkungen versehen von Hermann Grassmann*, Leipzig 1876—7.

³ Rig-Veda, I, 47, v. 7 — I, 46, v. 14.

⁴ Ovo na više mjesta.

⁵ Takogje, više nego na jednom mjestu: Rigv. I, 117, v. 23 — I, 119, v. 9.

⁶ Rigv., VIII, 8, v. 2.

⁷ Id I, 112, v. 4.

⁸ O noćnom boravku, i izlasku *Acvinâ*, Rig-Veda govori ovako: „Val vode ide vama moćnima uporedo“ (I, 180, v. 5) — „Šta to vi, o preljubljeni, i pila i bogastva revno iz voda donosite?“ (I, 181, v. 1) — „Vi se preko morske struje prevozite“ (V, 73, v. 8) —

oblivena tama, kano beskrajna površina vodena, ili morska, koja se struji poput rieke. Jezdioci su jednog nagona, jedne čudi, pa, putujući, jašu na kolima, te im bogata kola tjera bik i neki „morski vepar“¹. Ali š njihovim kolima ponajviše jure konji, ili samo konj jedan, jak na udima, visok, krilat, pa bijel, ili zlatan, ili rigj. S tima konjima prelijeću jezdioci „tri daljine, i sve što se na nebu svijetli“; prelijeću i „tri tamne prostorije“². Onda, ispod konjskih kopita izbijaju mlazovi tekućine, „sto bačava slatkog pića“³, veli jedna himna³. Od silnog poleta, prsnuće i kamen⁴, za koji mi već znamo, da simbolizira nebo⁵, a naosob plavetno, i više izrazito, noćno nebo. Prolama se nebo; po zraku stoji praska i uka, kad rupe konji dvaju vozača⁶. U tome, lijeću do *Açvinâ* i tice, neke tice rude, kojima se oličuju rudi brzi zrakovi u dva boga. O ničemu himne ne govore toliko, koliko o njihovim ticama. Ponajviše su pomišljene kao guske, zar stoga, što svijetli *Açvini* izlaze iz vodenih struja noćnih; pa ih pjevač jedan živo opisuje: „Blage su ti guske, što ih vi (Jezdioci) imate! One su medom bogate, sa zlatnim perjem, kriče jasno i rano se bude, pljuskaju vodom, vesele i veseleće“⁷. U himnama, tica *Açvinâ*, češće puta, obrazuje se i prepelicom, to onda, kad dva boga borave u noći: prepelica rado se pritaji, te je zgodno obilježje omrknutih bogova. Himne dovode tada *Açvine* kao spasitelje te pitome tice od noćnog Vuka: „Prepelica vas pozva, o Jezdioci, kadno je vi izbaviste iz čeljusti Vuka!“⁸ Ali su oni štitnici i nečega više, nego li je tica. Mladina i divna ljepota dvaju Jezdilaca primami im djevu uzornu, Ušu (Zoru), ili Surju, čer Sunca, koja se

„Kola... vas voze preko mora i rijeka“ (VII, 70, 2) — „Ma gdje vi bili, o Jezdioci, u valovima neba, u šumi, u kućama!“ (VII, 70, v. 3) — „Bili vi u valu neba, ili u kući pila vi se častili, uslišajte mene, o besmrtnici!“ (VIII, 26. v. 17).

¹ Rigv. I, 116, v. 18.

² Id. VIII, 5, v. 8.

³ Id. I, 117, v. 6.

⁴ Id. VI, 62, v. 7: „Pobjedonosno vi probijate kamen, vi vozači!“ — X, 39, v. 13: „Sa stope, pobjedonosno vi probiste stijenje“.

⁵ Vidi *Dio I*, na str. 48.

⁶ Rigv. I, 181, v. 5 — V, 73, v. 7.

⁷ Id. IV, 45, v. 4. Što su bogate medom, to će reći, da su napojene ambrozijom, nebeskim svijetlom. Ovaj simbolizam arijski, po kome med znači svjetlost, što se njom hrane bogovi, sačuva se u našim božićnim običajima i na mnogom mjestu naših priča.

⁸ Rigv. I, 117, v. 16 — Pa još: I, 118, v. 8 i X, 39, v. 13.

š njima druži, a teško je reći, po Rig-Vedi, da li im je sestra, ili žena, ili obadvoje. Po tu djevojku *Açvini* idu i u prosidbu. Usjela ona na kola njihova, koja kano da taman nju čekaju: u tih kola tri su dijela, tri sjedala i tri krasna hrla kotača. I ovoj djevi, pa i *Açvinima*, prijeti onaj isti noćni Vuk, koji i prepelici¹; prijeti im, dašto, u mraku, što no se hvata iza svakog dana, kad Jezdioci više ne „prebivaju u svjetlosti neba“, niti su „na istoku“, već su „u moru“, negdje „na zapadu“², u „tri tamne prostorije“³. Mjesto Vuka, jedan ulomak himne izvodi nam demona, koji, gdje prasne Zora, „gleda na Jezdioce, kao i čovjek sa bradvom na drvo“⁴. Razbiće demona jedan od *Açvinâ*, „smioni“ *Açvin*, ma i „saletila ga crna četa“⁵. Ovako, u zglobu jednolikih i jednočudnih blizana, koje svesgier zajedno prizivlju molitve u Rig-Vedi, nešto ipak luči jednog od drugoga. „Jedan je knez, pobjednik junakâ, dok je drugi blaženi sin neba“, veli još jedna himna⁶. No, pored svega, oba su ratnika, oba „najbolja pomoćnika u nevolji“⁷; pa će pjesma njima kliknuti: „Bojnim rogom odpuhajući varvare, vi Arijeima posvuda sjaj pribaviste!“⁸ Dva spasa javljaju se tripot na dan, ranim jutrom, o podne i na večer; ali je njihova najjasnija epifanija ona u jutru. I večernja je znamenitija, nego li podnevna, ako i nije čestita⁹.

Po ovome kazivanju Rig-Vede očito je, da su dva brata naših pjesama, prvim postanjem svojim, dva *Açvina*. Ne samo da je tu mnogo tačaka dodirnih, već je i život dvaju viteza, amo i tamo, u cjelosti jednak. Između indijskoga i našega mita razlika nije u crtežu; ona je skoro sva u spoljašnjoj oblaci. Nebesna dva brata naša

¹ Id. I, 183, v. 2 i 4: „Vi se družite sa Ušas, čerju neba... tako vas ne ozledili Vuk i Vučica!“

² Id. VIII, 10, v. 1 i v. 5.

³ Id. VIII, 5, v. 8.

⁴ Id. VIII, 62, v. 17.

⁵ Id. ib., v. 18.

⁶ Id. I, 181, v. 4.

⁷ Id. I, 118, v. 3.

⁸ Id. I, 117 v. 21.

⁹ Id. VIII, 22, v. 13 i 14: „Ponizno se molimo vama jutrom, vama večerom, o gospodari sjaja, što se vozite svijetlom stazom“ — X, 40, v. 4: „I jutrom i večerom, mi vas primamljujemo žrtvovnim pilom“ — Ib., v. 1.: „Kud brzaju kola vaša? ... jaka kola, koja jutrom hite od kuće do kuće?“ — V, 77, v. 5: „Rano častite, rano veličajte Jezdioce; s večera ne žrtvujte, to nije prijazno“.

pretrpiše proces malne potpunog počovjećenja, dok dva brata vedična stoje blizu do samog izvora arijskog mita, pa trepte živim sjajem božanstva. S toga, gore izloženim pjevanjem indijskim objašnjava se naše; položena u kristalu Rig-Vede, naša priča biva upravo providna. Do očiglednosti čisto je sada, što je to kula Nebojša i Stojni Biograd, taj stan Vidov i dvaju braće: ono je „prebivalište u svjetlosti neba“. I Vidova konjska glavuča susreta nam ovdje; znamo, ovako, da je to mitična erta, koja, prelazeći davno doba germansko, slavensko i eransko¹, gubi se u arijskom postanju. Bila već riječ o vidovnoj moći Vida, a biti će opet, u trećem dijelu radnje, o novim očima njegovim; „nove oči“ *Açvina*, pa i „putnik na nebu s moću vidioca, a dvaput rođen“, ponavljaju i riječi i nazore iste². Kako su pak *Açvini* uznošeni kao osobiti vidari, moguće je još, da naša riječ *vidati*, liječiti, uze se, negda, taman od vidnih liječećih bogova. A još prije će biti, da ih pomnije izraz: „prasnu, prašte zora“. Kola *Açvina*, koja voze Zoru, praskaju, jureći nebom: a, pošto u misli narodnoj ovome činu božjemu nestade traga, „praskozorje“ bude, evo, smiona gola metafora u pučkom govoru³.

Svrh svega je pak znamenito, da, pomoću Vede, mi čisto uviggjamo, što je u ostavštini, očevitno mitičnoj, naših utava zlatokrilih. Tice *Açvina*, zlatoperne guske, što se plaču u vodi, čite su naše zlatokrile utve, koje, po pričanju pjesama narodnih, plivaju, pred jednim bratom, u čarnim jezerima. Utva, starosl. *utva* (patka neka), jeste, i po vrsti životinjskoj, vedična guska. Ova guska, perzonifikacija ranih *Açvina*, „rano se budi“, po riječi himne; a od ljupke zoreće utve biti će, u našem puku, postalo žensko ime Utvija⁴. Od nekadašnje božje veličine ostade i jedno čudo na utvi: može ona biti šestokrila⁵, taman kano i sveti arangjeo u misli narodnoj. Ali je sada, u pjesmama našim, utva više večernja, nego jutrenja

¹ Vidi *Dio I*, na str. 51.

² Grassmann (II Th., s. 112) opaža, da je to Sunce; ali ovo ne proizlazi iz same himne. Rekao bih, da misao, koja će se ustaliti u slavenskom Svantevidu, već se vlači po Rig-Vedi.

³ „Puca“ zora i dan, i u germanskim jezicima. U talijanskom, takogje, čuti je u rijetko: „rompe l'alba“, premda je to španjolizam (A. A. Meschia, *Spagnolismi e Francesismi*, Bologna 1884, p. 60), koga Latini u Španij zar primiše od Germanâ. Ali nigdje, mislim, nije naći riječi toliko krjepkih, kao što naše „praskati“ i „praskozorje“.

⁴ Vuk. *rječ*.

⁵ Vuk. *prip.*, dodat. 1.

tica, te predskazuje polom junaka i konja mu, t. j. mitični zalazak dana u noćnu pučinu. Pjesme, u opće, rado iznose utvu, gdje ona tone u sinje more¹.

Rig-Veda, kao što vidismo, pridaje *Açvinima*, i zlatne guske, i rude tice u opće. Ovako, vedična alegorija svijetlom bojom svakoje tice izrazuje sjaj hrlećih trakova dnevnih. Za čudo je, da ni ova općenita misao o ticama divnim, o ticama, što nisu prave tice, nije još, u narodu našem, sasvim izumrla. U dvije pjesme Petranovićeve zbirke², ženi se neki zlatni soko, a svatovi su, takogje, drugi pristali sokolovi i golubovi. Vjerenica, vila jedna, nastava „na Zvijezdi, visokoj planini“³, gdje nju „goji u oblaku majka“⁴. Čudni svadbari putuju obnoć, a sve na njima se blista od sama sjaja zlatnog: krstaši im barjaci „sve“ su „od suha ispleteni zlata“. Svatovska kita prolazi, pa „kad bijahu kroz višu planinu, — razasja se gora i planina . . . bi ti rek'o i bi se zakleo, — usred noći da ogrija sunce“⁵. Nego, krasnim ticama i mladoj vili eto opasnosti sa strane otrovnog jezera, od aždaje u prvoj pjesmi, od mrkih junaka, Ibra i Porče, u drugoj. Svadbena jato tica kud kamo razletilo se, pa jednu vilu zarobi nemau, kadno iznenada bahnu zmaj ognjeni-junak, ili sa Zmijanja Rajko, koji pogubi silne otmičare. Soko tica, uz pribrane drugove, što su se bili rasplasil i sad opet posabrali, mogao napokon izvršiti vjenčanje s vilom. Iz arijskog mitičnog govora prevedeno u obični govor, ovo će reći: zlatni trak dana, soko, pomoću ognjevit sile, isplivao iz noćnog jezera, i milovao te pozlatio jutrenji oblak, vilu. Simbolizam tica, u staroj vjeri naših otaca, razmotavao se, mislim, na široko, koliko i u vedičnoj Indiji, ili u davnom Rimu, na glasu sa njegovih *auguria*. Osim Petranovićevih ovih pjesama, utvrđuje se to i utvom, i alemperkom, i „njemuštim jezikom“ pučkih priča, koji pristaje ticama naosob. Ove razbacane uspomene jesu kano iverje,

¹ Petranovića *pjes.*, knj. II, 31, v 34—5: „Da pobjegneš u morske dubine, — imam ronca utvu zlatnokrilu“ — U *Slovincu* g. 1881, br. 24 (ženska pjesma): „Pale su utve u sinje more“.

² Knj. III, 2 i 3.

³ 2, v. 2.

⁴ 3, v. 9.

⁵ 2, v. 102—10.

otpadnuto od isječene klade srpskog i hrvatskog u davnini obilnoga mita o božjim ticama¹.

Kako je bilo već i dovre viditi, kazivanje o dvojici naše braće slikovito je; a to je i naravno. O uskrснуću veseloga dana, nakon noćne sumornosti; o veličanstvu praskozorja, o zori koja se bijeli, pa rudi, pa zlatni se; za tim, o tužnome, no jednako veličajnome sutonu, gdje sunce i dan umiru kao zapaljeni u večernjem požaru, bijaše u naših otaca najživlji govor, jer o svima tima prizorima najživlje im srce osjećalo. I danas, civilizacijom zaglagljeni, izjednačeni, pa u prirodnim osjećajima dosta strošeni i utuljeni, od ciknuća zore i od sutona mi čutimo i slast i sjetu; tim više ih upijaše blagodušni naši djedovi. U cik od zore, pri razljevu svijetlih pramova, u čistom mlijeku i među neba, treperilo im nešto božje. Vid pustio dva traka, jal odapeo dvije strijele, jal izbacio „dvije puške male“, po potonjoj besjedi naših guslača². Ta dva hrla traka dva su hrla jezdioca, dva živa boga. Konjik jedan polatio, na divnom bijelcu, ili na doratu, kako je god uočena bijela, ili rigja, boja neba; a do onog pojezde mahnuo se i prijezda, u svem jednolik njemu. To su dva blizanca, dva čila i mlada viteza, koji „jednog konja jašu“ i „jednu sablju pašu“, kako nam kaza pučka pjesma³, načinom vrlo čudnim za ljude, no vrlo razumljivim za take bogove. Od zlata jutrenjeg sija se sav konj. Grivu mu „uvija zlatom“⁴ sama sestra jezdilaca, od njih nerazdružna Zora. Nego će minuti i veliko slavlje dana; te drugog konjika, prijezdu, čeka polom. Plam sutona rigj je, a biva sve to

¹ U narodu našem davnom, koji se za prirodu svima sponama životu zakvači, životinjska simbolika bijaše prebujna. Dosad evo opazismo, gdje se slutilo konjem boga Vida, prasicom Vidove žene, i ticama Vidovih dvaju mladenaca. Bez sumnje, slutilo se i veprom ovih istih mladenaca. Rig-Veda nam iznese „morskoga vepra“ dvaju *Açvina* (str. 90); a vepa, ako i rijetko kad, spominju čudesne naše priče. Nego, taman „morski vepar“ vedični ističe se u religiji baltičkih Slavena. Evo što o njemu piše Thietmar biskup, saski hroničar, koji umrije g. 1019: „Testatur idem antiquitas errore delusa vario, si quando his (Sclavis) seva longae rebellionis asperitas immineat, ut e mari predicto aper magnus et candido dente e spumis lucescente exeat, seque in volutabro delectatum terribili quassatione multis ostendat“ (Thietmari *Chronicon*, I. VI, c. 17, Pertz, Mon. Germ. Hist. Script. T. III). I još drugih životinja od zlamenja upoznaćemo, tekom raduje.

² Vidi *Dio I*, na str. 56—7.

³ B. M. *pes.*, 52, v. 4—5.

⁴ Čojkovića *pjevan.*, 7, v. 84—6.

mrklij. Zli su biljezi. Napuštenome sokolu utva polomi krilo; konj slomi obje noge; Vidovo bogatstvo, očevinu, braća dijele, pa se rastaju. Na doratu, ili na vranu, prema boji večernjeg neba, jaše konjik drugi, i po tom, na očigled svijeta, uvaljuje se u puklu noć. Suzne oči ljudske pratiše ovoga drugoga junaka, koga noć osvaja. Prenevoljan i mukotrpan, on ljudima više nalikovaše, nego li prvi bez poraza i bez bijede. Patnik taj bijaše i velikodušan. Kad se noć naklopi, lutaće preko mrke prostrane carevine, da potraži od crnih stvorova ugrabljenu sestru Zoru, sestru „svoje slike i prilike“¹, koja će svijetu, svojim osmjehom, opet iznijeti blagi dan.

Hajde da časom provirimo u to carstvo noći Srbâ i Hrvatâ nezna-božaca. Pojam toga carstva, mrkle nekakove pučine, jamačno je starodrevan, koliko i arijski rod. Rig-Veda već nam napomenu „tri tamne prostorije“, negdje „na zapadu“, uz „struje“ velikih voda, gdje *Açvini* svake večeri zalaze, pa jednome od njih, i njegovoj „prepelici“, prijeti „Vuk“ i „crna četa“². I bez Rig-Vede, mogli bi mi s prve stope, kano *a priori*, predmnijevati u Arijaca, te u sviju od njih potekavših Indo-Europljana, pučkom maštom razvedenu neku prostoriju nevolje, mjesto nevidno i zebno. Tama i studen hijahu, uvijek, dva velika strašila svakog živoga. Od njih zazire i čovjek današnji, pored sve obrane, što ju nalazi pod tvrđim oklopom tvarne civilizacije; zazire tim većma, što mu je čud više meka i pjesnička. Od njih pak upravo zebljahu prvi ljudi, malo čime obranjivani protiv nepovoljnih mijena u prirodi. Ljudska himna klikovaše danu i ljetu, a ljudska kletva huljaše noć i zimu, od kojih sav oštrac osjećao se u natmurenoj duši. Iz ove sumornosti, usred zamašnih ozleda noćne i zimske tame, iskoči nevidna carevina naših otaca arijskih.

Açvin zapao u „crnu četu“, a brat naš sišao megju „crne junake“ uz „vrane konje“³. Vitez zagje u mrklicu, u godini četvrtoj⁴, veli jedna pjesma, dok druga kaže, da je proveden kroz dvanaest odaja, pa da u dvanaestoj, u „sarajima donjim“, tavnova po godine dana; dvanaestora vrata pozatvoraše se za njim⁵. Ove napomene o vremenu, i o odajama, izlaze, valjda, na jedno te isto računanje.

¹ Bogišića *pjes.*, 45, v. 13.

² Vidi gornje navode, na str. 191.

³ Vuk. *pjes.*, knj. II, 97, v. 29.

⁴ V. 35.

⁵ Id. ib 95, v. 214—9.

Sudeći po nekim crtama naših pjesama i priča, ni vrijeme mitično ili božje, ni vrijeme gragjansko, ne bijaše u nas, prije hristijanstva, na tanko utvrgjeno. Ali su, opet, oci naši vrlo rado smatrali mjesec u tri maha, a godinu, dan i noć, kad u tri, kad u četiri; pa njih, po tome i razvrgli, kako kad, u tri, ili u četiri glavna dijela. Četiri dijela za dan i noć čine se nešto novija, no su najobičnija. Ovako, dan i noć, uz svojih dvanaest sati, imaju svoja četiri doba, poput latinskih četirijuh noćnih *vigiliae*¹. Ako je viteški brat zamrknuo u „četvrtoj godini“, time je, valjda, rečeno, da zamrče u četvrtoj česti dana; pa, ako je vogjen preko „dvanaest odaja“, to će biti dvanaest noćnih sati. Nije jednaka, ali je slična vedična misao toga noćnog prelaska. *Açvin*, koga saleti crna četa, prelazi „tri tamne prostorije“, dok se vozi preko zapadnog mora.

Ovaj prvašnji nazor arijski o „tri“ prostorije, i o voženju preko mora, rekao bih, da još ne izčeznu sasvim iz pameti naroda našeg. Rijetka priča jedna iz Bosne² zna pripovijedati evo ovo. Priča je ta o „Mijini ženidbi“. Miji zaručniku red je hodati po donjem kraju, što, za cijelo, nije nipošto hristijanski pakao. Uzevši sala, ode Mijo, te tumarao za nekoliko vremena, dok „spauje na nekakav novi svijet, koga nikada vidio nije“. To bijaše „crni svijet“; pa bijahu i tamošnji ljudi svi crni. Od neobičnoga gosta, od čudotvorne bijele prikaze, crni doljani nagoše bježati. „Zašto si tako bijel?“ svi ga žurno zapitkuju, kad im prva strava popusti, i njemu se prikučiše. Zalutalome vjereniku carske ćeri najpreče je to, da iz onog svijeta ponese veliko blago, pa, da do blaga dogje, stao objeljavati donje ljude, mažući ih svojim salom. Gdje svi pobijeliše, reče mu jedan od njih: „Ti, čudotvorni čovječe! mi imamo cara našega, koji je

¹ Najnoviji su, dakako, sati ili ure, kojima nestaje i naše riječi domaće. Sat, kao dvanaesti tačni dio dana i noći, ili dvaestičetvrti dio dana skupa sa noću, bude prilično kasno u porabi i kod samih Grka i Rimljana. Ipak, u sadanjim pričama indo-europskih naroda, noćno vrijeme mitično broji se i po satima, kao što po tri ili četiri noćna razmaka, *vigiliae*. Što se tiče godišnje diobe na mjesece, kako već i sami Arijei shvaćahu razliku megju godinom sunčanom i mjesječnom, posve je naravno, da indo-europske priče iznose nam mjesec, gdjejad od trideset, a gdjejad opet od dvaestisedam dana, pa i godinu, sad od dvanaest, a sad od trinaest mjeseci. Sedmica u mjesecu nije niti arijska, niti naša, već je postanka semitičnog, a uvuče se u grčko-rimski svijet, te docnije i u svijet okolnih varvara, stopro malo prije Hristova rođenja.

² Bos. nar. pripov., 25.

još žalosniji, crnji od nas, i ako ga obijeliš, kao što nas, znaj, dobićeš koliko se i nadaš“. A zbilja, istim salom oprostio crnoće i cara onamošnjeg, koji netom je pomazan, „u taj čas pobijeli kao snijeg“. Tri lagje, pune blaga, za to djelo nagradiše čudotvorca bijelitelja. Sjedne on na one lagje, i zaveze se uz more, da opet gore dogje do carske vjerenice, koju će sada i vjenčati. — Za svinjsko salo već vidismo, da ono bijaše sakralno u bogoštovju Srbâ i Hrvatâ¹. Tri lagje u priči, na kojima bijelitelj vozi se morem iz crnoga u bijeli svijet, možda pokazuju na tri tamne prostorije, kroz koje Rig-Veda vodi dva *Açvina*, ili, bolje da rečem, jednoga od njih, *Açvina* pobjednika nad demonom².

Baš s nekim troglavim demonom naših pjesama hraste prilika ove trojnosti crnog svijeta, u prvašnjem vjerovanju Hrvatâ i Srbâ. Već spomenusmo, na drugom mjestu³, troglavu grdosiju, Balačka vojvodu, koji čuva Logjan grad. Ime *Bal-ač-ko* spada na nekakav koren *bal*⁴. Je li to leto-slav. *bal*, zvečati, s kojim bi išla uporedo anglosaska riječ *bellan*, lajati, rikati⁵, ja nisam kadar kazati. Da bi ova etimologija nekako stajala, utvrdila bi se i sa slikom Balačka, u narodnoj misli. Tri njegove glave stravične su: „iz jedne modar plamen bije, — iz druge ladan vjetar duva“⁶, a trećom nakaza „progovara“⁷. Tome demonu govor je gromotan; gdje navali, on se razriče: „kako riknu, kô da megjed viknu“, kaže o Troglavu jedna pjesma⁸. Dakle, u pomisli mitičnoj naroda našeg, Troglav smatran

¹ *Dio I*, na str. 78—9.

² Ne smije se premućati, da je ova bosanska priča o donjem carstvu prilijepljena drugoj, koja, u istoj osobi Mije zarnčnika, ponavlja priču iz Vojvodine o Veljku i Darinci (v. *Dio I*, na str. 78). Iz početka, prije silaska u donji svijet, Mijo tjera janjad na pašu, pa mu se careva kći u četiri maha zagrne, kako bi od njega dobila četiri janjca. Pri svakom zagrtanju, on joj ugleda na tijelu po jedno znamenje. Ovo sve spazivši, privjenča je sebi, u prkos smradnome ciganinu. Kad dan osvanu, carevna leži Miji na ruci. Glede hoda u donji svijet, znadu za to i druge pučke naše priče, ali kazivanje prepleću s novijim nazorima. Voženje pak na čudnovatim lagjama, to je jedan od najobičnijih prizora, kako u pričama, tako i u pjesmama gatanja bogovskog.

³ Vidi *Dio I*, na str. 69.

⁴ Miklošić, *Bild. der slav. Personenn.*, s. 15.

⁵ Fick, *Vergl. Wört.*, II B., s. 617.

⁶ Vuk. *pjes.*, knj. II, 29, v. 609—10.

⁷ Petranovića *pjes.*, knj. III, 16, v. 286 — Čojkovića *pjevan.*, 72, v. 262—5.

⁸ Petranovića *pjes.*, knj. III, 30, v. 174.

je kao rikač. Ali, troglava neman, više nego pod imenom Balačka, vrza se, u narodnim pjesmama, pod nadimkom, dašto novijim, „troglava Arapa“, za koga jednom je rečeno, da je iz „Mrakoča, grada arapskoga“¹. Riječ *Mrakoč* vrijedna je, da se zapazi. I po njoj, i po jednakosti svega ertanja, očevidno je, da „troglavi Balačko“ i „troglavi Arap“ drugo nisu, do jedno ciglo tamno biće, koje je iz pustog mraka, iz nevidnih prostorija, izilazilo, da plaši ocele naše². Samo je to različno, što Troglav iz Arabije prikazuje, prema Troglavu iz Legjana, sliku strošeniju. Crni naš Troglav jeste onaj vredični Vuk, koji, u noći, proždire pitomu prepelicu, Zoru, a grozi se *Açvinima*. Toga nesretnog Vuka, ili Vukca, poznaje, eto po istome imenu, naša poslovice: „Razminuše se ka' i Vukac i dobra sreća“³. A poznaje ga, još i bolje, pučko uvijek živo praznovjerje, koje drobnu, te nagloj smrti izloženu djecu, branjaše i brani, dok srdita Vuka blaži i primiruje, djeci nadijevajući taman vučje ime. Taka se obrana dandanas svečano obavlja u području najstarijih naših običaja, i najživlje misli i riječi narodne, u krajevima Crnogore, Boke Kotorske i Hercegovine. Na oborni zid oko kuće uspinje se čeljade jedno, i više: „Čuj, puče i narode! Rodi vučica vuka, svemu svijetu na znanje, a vučiću na zdravlje!“⁴ Toga radi, i u Bosni, pri samom uspavljivanju djece, padaju još, sa nježnih majčinih usana, ove ljute riječi: „Nini, sine, vuče i bauče! — Vučica te u gori rodila, — s vučadima, sine, odhranila!“⁵ Odatle, u narodu, i mnoštvo ličnih imena, uz osnovu *vuk* ili s *vukom* složenih. Sad se, u opće, misli, da ovako imenovanje štiti djecu od vještica, koje hoće da ih jedu, pa ne smiju od vuka⁶. Nego, u davnije doba, jamačno, mnogo više od vještica, strašio oce i majke proždrljivi Vuk, troglava neman, koja u noći boravi, pa i gjipa na plijen iz noći. Uprav za to, malo koji jezik izražava, krepče i plastičnije od našega, izješnost i strahotu tmine: „izio ga mrak“ — „omrkao, a ne osvanuo“ — „zamrkao, a ne osvanuo“.

¹ Id. ib. 41, v. 173.

² Troglavi Arap izbija u Vukovoj zbirci, a još više u Petranovićevoj. Neke od pjesama iz ove druge zbirke, amo odnosnih, potkitio guslač i kazivač, I. Divjanović; no, spomen o troglavu Arapu svakako je općenito narodan. Vidi Stojanovića *pjes.*, knj. I, 5, pa Čojkovića *pjevan.*, 72.

³ Vuk. *posl.*

⁴ Vrčevića *Niz prip.*, str. 73.

⁵ Petranovića *pjes.*, knj. I, 46, v. 1—3.

⁶ Baš za to i Karadžić dobi ime *Vuk*. Vuk. *rječ.*, pod *Vuk*.

Pjesme, a još više priče, svjedoče nam crni svijet, u religiji naših djedova. Pita se: Osim ove općenite oznake po crnoći, nije li ono mrklo carstvo imalo i posebnih drugih imena? Mislim, da ih je imalo. Moguće, da takovo jedno ime bijaše riječ *pakao*. Riječ je starija od hristijanstva, a slavenska izvorna, i, po svoj prilici, značše, iz prva, požar, zapožarena prostorija neba¹. Ta prostorija bijaše nebo večernje, gdje, sunce, koje zalazi, kosim sjajem pali oblake, pa, u velikom plamenu, dan gine, i dva zraka, dva božja konjika, poimence drugi, sumorno zapadaju. O požarnome nebu, na razmaku dana i noći, zna pričati mit skoro sviju Indo-Europljana. Znamenito je pak, da se u Rig-Vedi svi prizori izlaska i zalaska *Accinâ* prikazuju u visinama i u dubinama neba, a da se zemlja tu pominje kao uzgredno². Taki pakao tužnog sumračja i sutona zar došao hristjanskim blagovijesnicima u živu zgodu, da od njega naprave plameno mučilište nove vjere³.

Nego je prilika misliti, da nebesni pakao večernji bijahu, već u davna doba, Srbi i Hrvati ponešto pomjerali s onoga mjesta visokog, i dolje na zemlju k sebi privukli. Ili nam je reći, valjda, ovo: Slika pakla nebesnog titrala se, svejednako, u misli njihovoj po-božnoj; ali ta se slika sve to većina udvajala, te im se pakao širio po nizi i po zapadu zemnom, ljudima više na dohvat. To stoji, da se već na drugome stupnju razvitka, glede Ada ili Tartara, nalaze ostali narodi od roda arijskog, osobito Heleni i Latini. Ako se ne varam, taj zemaljski pakao Srbâ i Hrvatâ zvao se Legjan. U skroz legendarnoj pjesmi Vukovoj o ženidbi Dušanovoj⁴, gdje buči, u noćnom boju, sva adska sila, gdje se razmeće Balačko, a onemogla su dva Voinovića, vojna je svijetlih pregalaca na opaki Legjan, iz koga će oni izvesti djevojku. Šta je ta djevojka, a šta je i Legjan, znamo vrlo čisto po jednoj priči⁵. Oturana i omrknuta

¹ Krek, *Einl. zu die slav. Literaturg.*, s. 121. Tu se veli, da u Rumunja riječ pakao, koju njima Slaveni dadoše, još znači magla. U nas, po zapadnim te staro-hrvatskim krajevima naroda, sinonim je za smolu.

² Rigv., *passim*.

³ Budi opaženo, da Miklošić u riječi pakl (Etimologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen, Wien 1886) ne vidi, nego dva značenja, prvašnje *smola*, a onda *pakao*. I ovako, nazor o paklu smolvom Slaveni moguše imati prije hristijanstva, primivši ga od susjeda Eranaca. Kod ovih, opake duše plivaju, eđa bi se od grijeha čistile, po rijeci ognjenoj. Je li talog eranski ono „ognjeno jezero“, gdje takogje, po nekim našim pjesmama, plivaju duše, mučno je kazati.

⁴ Vuk. *pjes.*, knj. II, 29.

⁵ Vuk. *prip.*, dodat. 8.

djevojka, djevojka pepeljuga, boravi, najprije u Cizmi gradu, onda u Legen-gradu, a potom u Sablji gradu. Pepeljuga, to je opća arijska svojina; pa su mitolozi već složni u mnenju, da ta obljubljena, i svagdje znana priča, skriva noćnu Zoru, i noćne joj mijene. Sa Cizmom gradom Zora pepeljuga nagovješćuje svoj večernji pad i zaturenje u noć, sa Legen-gradom ponoćno svoje doba, a sa Sabljom gradom pobjedonosni osvit u jutru¹. Legen vodi nas, dakle, u najtamniju noć, u ponoć; te će Legen-grad, ili Legjan-grad, biti ono carstvo noći i zime, koje ustrajljivaše sve Arijece, pa i naše oce. Ovo tumačenje biva vjerojatnije time, što i Bugari, u pjesmama kreta mitičnog; poznaju isti Legen, Lean. Pače, u bugarskoj pučkoj pjesmi, koja odgovara Vukovoj čisto mitičnoj: „Sveci blago dijele“, Legen zaprema mjesto naše „Ingijje proklete“. Sve ovo kao da utvrđuje i najpriličniji etim Legjanu. Nije baš nesklapno reći, da je *Legjan* u jezičnoj svezi sa *ledinom*, što je zemlja skoro ne orana, zemlja pusta². U Arijaca, sinja, nemila, bezrodna pustoš najbolje upriličivaše mrsku, tamaneću silu ada. Neugodnim glasom već nam zvučila Suhara-Goleč³. Najskoli na Eranu, otkle na obližje Slavene nagagjasmo neki djelomični vjerski uticaj, pusto-poljina i ledina bijahu trkalištem Ahuramazdinu suprotniku, Angromainju, i svima njegovim Daevama. Sve pusto godi zlovarnim duhovima iz eranskog Legjana, pak i sve gojno njih mrzi⁴. Skoro

¹ Može biti vrijedno pažnje, da i u gore navedenoj pjesmi nigdje se ne kaže, da bi zaprosena djevojka iz Legjana bila kći kralja legjanskoga. Djevojka, pravo rekavši, sužnjuje u Legjanu. Pa i legjanski kralj, po riječi drugih pjesama, jest „gjidija“. Petranovića *pjes.*, knj. II, 4, v. 80—3: „Hoće tvoja da se ženi guja, — da joj prosiš lijepu gjevojk, — u Legjanu gradu bijelome, — u gjidije legjanskoga kralja“, i v. 108: „A gjidijo, od Legjana kralje!“ S druge strane, gjidijom nazivlje se Troglav, kao što, n. p., u Jukića *pjes.*, knj. I, 10, v. 301: „I gjidija troglav Arapine“.

² U staro-polj. *led*, terra inculta, u staro-slov. *olěděti*, desertum fieri. Vidi u W. Nehring-a *Ueber die Namen für Polen und Leichen*, s. 467 (*Archiv*, III).

³ Vidi *Dio I*, na str. 60.

⁴ Vendidad, III, 99—109: „Ko gaji poljske plodove, gaji čistoću, on upreguje mazdejski zakon... Kad ima poljskog ploda, onda pište Daeve; kad ima mladica, onda kašlju Daeve; kad ima strukova, onda plaču Daeve; kad ima jedrog klasja, onda bježe Daeve. Tu su najviše potučene Daeve, u kojoj su kući klasovi“. Na neko svoje čudo evo čitam (*N. List Zad.* g. 1866, br. 20), da u Dalmaciji, u kotaru imotskom, ova mazdejska misao još postoji u svoj čistini.

bih mislio, da našim riječima „pusnik“ za prokletnika, i „pusnica“ za prokletnicu, drukčije ne rastumačismo živu energiju, već ako uzmemo, da im najdublja žila leži u vjerskom nazoru, sličnu maz-dejskome¹.

Blizu je noć, a gos. F. I. T. ne zna puta, te upita čobanicu, koja će njemu: „Tvojom srićom sve su ti usput oranice: ako zagledaš kakvu hudoću, utvoru ili vadinu, bržeboļje prigij na oranicu, da te mine svaka nauda“. Dakle je hudoća na neoranom mjestu, na leđini, a nju otklanja mjesto uzorano. Uz to, čobanica putniku iskaza od noćnog naleta i molitvu, koja vrijedi da se zabilježi: „Oslobodi me, Bože, od zmijskog uđenja i vrazjega napastovanja! Bog i sveti križ bio sa mnom! Amen“. Imaćemo prigode kazati, što je to „zmijsko uđenje“.

¹ Dosad tražio se Legjan, kojekuda, na ljudskoj zemlji; no, rek' bih, uzalud. Megju ostalim, pokušalo se odnositi, i Legjan, i kralja od Legjana, na poljske Lehe. Ovo mnenje prihvati, a i vrlo vješto ob-razloži St. Novaković, u raspravi: „*Ueber Legjan-grad der serbischen Volkspoesie (Archiv, III)*“. Evo glavno u razlaganju Novakovićevu. Brankovića hroničar poznaje Legjane, koji su Poljaci, jer kaže: „anno 1440 constitutus est in Hungaria rex Vladislav Ledianin“. Riječ *Legjanin* nam dogje od magjarske *Lengyel*, Poljak, a ova od slavenske *Lehz*, takogje Poljak. Preko Magjara Srbi, u burnoj prvoj polovini vijeka XV, upoznaše se s Poljacima, te od istih Magjara primiše i ime za ove, pa od tih Legjana mašta pučka sazda neki „grad Legjan“. Novakovićevoj etimologiji nije, dakako, ništa zabaviti; ali stvar, mislim, ne može da razdriješi poglavito etimologija. Apstrahiranje pučko o „Legjan gradu“ nešto je mučno shvatiti; mučno i radi toga, što ga jednaka imadu i bugarske pjesme epske. Reći, da Bugari u Makedoniji to začuše i prisvojiše od Srbâ ne odmiče nepriliku srpskog nešto bezpovodnog zamišljenja onoga „Legjan-grada“. Nego je poglavita teškoća u tome, da Srbima eda bi Poljake naznačili, ni zašto ne tre-baše zajma riječi magjarske. Od pamtivijeka, koliko možemo suditi, oni imahu, za to, narodne svoje riječi *Leh* i *Poljak*, pa je prilika, da već od davnijih doba znadijahu za znamenite slavenske Lehe ili Poljake. Po teku historije ne bih cijenio, da srpskom narodu glas o Poljacima donese istom vladavina Vladislavljeva i magjarsko poljski polom kod Varne. Gdje je država Nemaniciâ i silni Dušan, uz njegova suvremenika, razglašenog Kazimira Velikoga, u Poljskoj? U ostalom, i naš ep kano da luči Legjan od Leške i Poljske: „Podiže se od Legjana kralje — preko Lječke i preko Poljačke, — preko Turske i preko Kaurse“ (Čojkovića *pjevan.*, 72, v. 8—10). Drugdje, ep prikućuje Legjan do arapske, adske zemlje (Petranovića *pjes.*, knj. III, 34). Ono *Legjanin* Brankovićeve hroničara čini mi se, da je u tek prividnom savezu s Legjanom naših pjesama. U XV vijeku, Poljaci i Ugri stojahu na braniku hristjanskog istoka, pa, pišući u ono doba pod ugarskim dojmom, naši ljudi rabiše *Legjanin* i *Lengja* za Leha i Lešku.

Kao što pusto, tako i nevidno bijaše carstvo noći. Danu predsjedja vidovni bog; dan začinju njegova dva traka, dva Vidova mlada viteza. Prema tome, noć jeste nevigjelica, a carstvo noći nevid. „Otišao *nevidom*“, golemom riječju kaže narod za čovjeka koji propade; a ta je punoća uzeta iz hazne negdašnjega vjerovanja. Tako, i izvorna naša izreka: „Bog te ne vidio!“ odnosi se, u isto doba, na Vida i na ovaj nevid. Nego meni se čini, da riječ još postoji i u strogom mjesnom značenju, samo što ona ima drugu negativnu česticu. Udbina, ili, po starijoj formi, Udina¹, bilo bi to mjesto. Udina kano da je skrojena istom mišlju, kojom i Nevid. Kao što od nestatka Boga, stari naši rekoše *ne-bog*, *u-bog*, tako, valjda, od nestatka Vida kazaše *ne-vid*, *u-vid*, što se saže, ili izopaci, u *ud*². Ovako bi Udina značila mjesto bez vida, nevidno, uprav kao što Helenima bijaše njihov Ἄδης, Ἄ-ιδης, Ἀ-ρίδης. Ako ovo stoji, sazdana je Udbina još prije, nego se Slaveni od Italo-Helenâ razigjoše, jer jedni i drugi istim postupkom stvoriše svoj ad. Uz Helene, na nešto slično mislili i Itali. Mrtačkome bogu Orcus, koji imaše hram izvan pomerija Rima grada, nadjenuto je čudnovato, obsoletno, ime Viduus, kome nije lako naći jasna etima. Ne bi li ovo *Vi-duus* bilo, što i *Ve-dius*? Svakako, *Ve-dius*, ili *Ve-jovis*, hoće reći *ne-dan*, *ne-vigjelica*, a znače potamnjeloga boga i pakao njegov.

Nije moje riješiti stvar o jezičnom postanku Udbine. Pače, niti ovo ovdje rečeno zahtjeva osobite pažnje. Nego će biti nekoga pripaza vrijedno to, da pjesme naše narodne svegjer Udbinu iznose kao mjesto kobno. U pjesmama hajdučkim zlotvori, malne svi, dolaze od Udbine³, ma i bile pjesme iz najrazličitijih krajeva naroda. Dok je onoliko glasita i raznošena u pjevanju, Udbini u pravoj historiji nema hvale, niti skoro mjesta. Koje bi to bilo lice

¹ U Hektorovićevoj jednoj bugaršnici spominje se „Vlatko, Udinski vojevoda“ (Bogišića *pjes.*, 49). Ako je Udinski od Udine, iz prva kazivalo se: Udina.

² Poznato je, da ovo *ud* nije *hud*. Dubrovčani, ti najdosljedniji hakovci, dok haču *hudoba*, izgovaraju *uditi* i *nauditi*. Udina je, postojano, bez *h*. Za slavensku riječ *uditi*, od vajkada, prijanja značenje teške dosade i štete, dok *chudz*, iz početka, označivao, ponajviše, fizični nestadak, i hoćao reći: mali, mršav, siromašan. Niti je ovo značenje sasvim izčezlo u pučkom govoru, kao, n. p., kad žena kaže: „huda ti sam!“

³ Vuk. *pjes.*, knj. III.

povjesno „Vlatko, Udinski vojevoda“, u bugarštici već pomenutoj¹, doista niko ne može da reče. Svak, naprotiv, odmah uvigja, da je lice čisto mitično Troglav Arapin, koga jedna sadanja pjesma kaže gospodarom Udbine: „Pa zavika troglav Arapine . . . : Njega hvali sva srpska rodbina, — a ni mene ne kudi Udbina“². Valjda i onaj „Vlatko, Udinski vojevoda“, u bugarštici, nije drugo, do isti ovaj vladar, vojvoda Udbinski, u novijoj pjesmi. Udbinu, u još jednoj pjesmi našeg doba, obavlja gusti mit. Mrači se ona u zapadu, te će od nje sunce, po arijskom pravcu, započeti noćni svoj hod: „Hod'te, braćo, da se poslušamo, — da po jednu pjesmu ispjevamo, — od Udbine, što je za družbine, — da vidite čudo neviđeno, — čudno čudo što kazuju ljudi, — da 'no nigje prije nije bilo. — Jedno jutro u svetu negjelju, — prije zore i bijela dana, — ogrijalo od zapada sunce“³. Velika je prilika dakle, da Udbinu nam izručiše oci naši neznabošci, pa da je potonji naraštaji hrišćanski upletoše, kojekako iskrivljenu, u pjesme junačke i hajdučke. Udbina tada postade grad, ili grad ona bijaše već od iskona, po primjeru Stojnog Biograda i Legjan-grada. Bijelom prostorijom, zaklonitim gradom svojim, gospoduju bogovi, kao i duhovi što su utvrgjeni u pustome, a nevidnome, gradu donje tmuše.

Od naselja ljudskog do Legjana, jal Udine, predugi su putevi, a težak prelaz. „Koliko je nebo od zemljice, — toliko je i moj rod od mene!“⁴ cvili jednome od dvaju braće sestra, ugrabljena od age Arap-age. Što je u nekim pjesmama troglav Arapin, to je u drugima aga Arap-aga. Nama on će biti, naprosto, Troglav. Poarapi ga, a gdje i poturci, pjevanje, jer je Arabija postojbina sušnih crnih ljudi, a Turska uzrok kleti narodnome i domaćemu zlu, tamni izvor svakoj bijedi. Na sumegji obaju svijeta, bijelog i crnog arapskog, teče, po riječi epa, voda Stupnica. Ova Stupnica, očito, stoji izvan domašaja stvarnosti, te će joj ime biti otuda, što je preko nje postup iz bijele u crnu carevinu. Stupnica „nije zdrava po junake“⁵, veli pjesma. Druga pjesma⁶, iz istog kruga o dva brata, kao megiašnu rijeku naznačuje „studenu

¹ Vidi na str. 202.

² Petranovića *pjes.*, knj. III, 16, v. 198—203.

³ Ovako je u početku legendarne pjesme o „Smrti kralja Simeuna“ (*Vila Beogr.*, g. 1867, br. 18).

⁴ Vuk. *pjes.*, knj. II, 97, v. 129.

⁵ V. 58.

⁶ Id. ib. 95.

vodu Jahoriku¹. Može biti, da u prvoj epskoj zamisli ova je voda bila oblivena okolo sve zemlje, na lik tekućega okeana helenskog. U pjesmi „Ženidba Sunca“ Petranoviće zbirke, kad sveta Duhi-jana, t. j. svetoduha Jana², svrne svoje oči na pakao, ona „pogleduje sa visine moru u otoku“³; more, dakle, tuda tecijaše unakolo. Nego, u mitičnih voda, naših i helenskih, ima još nešto poredivo. Svegjer u istim pjesmama o dva brata, čudotvorna ona voda, trećim stajacim imenom, zove se Trusovina. Ime je mutna postanja, kao i Jahorika. Niti je, na prvi mah, jasna izreka, s onim imenom skopčana: „sutrusan“ čovjek, za čovjeka kao opijena. Odkle, po svoj prilici, riječ, to ćemo naskoro viditi; no, opažamo odmah ovdje, da je Trusovina voda „zaboravna“, taman kao adski izvor Ἀχθῶν u Helenâ. Junaci živi, pripovijeda naša pjesma⁴, žacaju se od Trusovine, jer, ako ih se ona dotakne, eto im zaborava. Uz to je studena⁵, kako Jahorika, te mrazi. Poimence bratu, koji se osužuju, a čami dolje u dvanaestoj odaji, ta je voda mogla biti preopasna. Gospodar od dvanaest odaja saletio donju djevojku, da Trusovinom, „u kojoj su bilja od planine“, prevjeri junaka, „e sam čuo“, veli, „kazivali su mi, — da to jeste voda zaboravna; — ko s' umije i ko se napije, — svoja će mu vjera omrznuti, — zaboravit' svoju porodicu“⁶. Pridavnik „zaboravna“, eto, kao ugo-gjeno, prevagja grčku riječ Ἀχθῶν. A što su legendarne naše vode mrzle i nezdrave, to je, jednako, mrzla homerska Στόχ i jadovit Ἀχέρων. Opaziti je i to, da sve adske rijeke, u Helenâ, svode se, pravo uzcvši, na ciglu jednu, na Letu, jer ova drugdje nije, no u adu, dok i na ljudskoj zemlji teku Stiga i Aheron. Po isti način, i čudesne naše vode jesu jedna jedita voda. Stupnica i Jahorika u nekoliko se pričinjaju kano zemaljske; ali Trusovina, po svima joj biljegama, odmiče daleko sa vidika gornjeg svijeta. Ovako, pre-ostaje nam samo ovaj mitični uporegaj: Trusovina — Leta. Ta jedna voda čisto je arijska; to je struja, iz koje vidismo, da isplivaju, sa drugaricom Zorom, noćni *Açvini*. Čudo tačnog podudaranja u našem i helenskom mitu o vodama rasvjetljuje se najživlje, baš pri luči Rig-Vede.

¹ V. 50.

² O njoj povešće se riječ drugdje.

³ Knj. I, 2, v. 18—9.

⁴ Vuk. *pjes.*, knj. II, 95.

⁵ V. 277.

⁶ V. 232—7.

Tamno carstvo srpskih i hrvatskih pjesama ima čuvara svojih. tu odmah do rastupne rijeke. Na našoj Stupnici straže četiri robinje¹. Ovakova se straža čuva i u adu Indo-europljana. Na pragu helenskoga Tartara troglavi je pas Kerber, ili dvoglavi pas Ortro²; a na pragu vedičnog doma Yame, kralja mrtvih, bdiju dva psa četverooka. Kako je i ovdje opet viditi, začetna misao Tartara predlazi diobu Arijaca. Od četiri oka, u svakoga psa vedičnog, valjda ponikoše naše četiri djevojke stražarice³, koje su srca milostiva prema dobrim junacima⁴, kao što nisu baš zloćudni, poput Kerbera, niti indijski pasji čuvari. I Heleni (to već čusmo) jednoga od dvaju arijskih pasa, *Sírameya*, pretvoriše u svoga laganog i ljupkog pratioca duša, u *Ἑρμείας*. Kad se četvorici naših djevojaka „vikne pomoć“⁵, pa one pripuste prelazak preko Stupnice, eno ti odmah adskih dvora u veličanstvenoj sumornosti. Vodi k njima sreberni most⁶. Na zlosretnoj „lijevoj“ strani⁷, stoji veliki stan crnoga gospodara. Ne sjaji se tu žeženo zlato, već blijedo srebro, i još blegli lim; a dvorište oko jadnog doma potamnilo u crvenkastu smegju bakru⁸. Carstvo bijeloga dana ima dva junaka, dva zatočnika pod rukom višnjega Vida; pa i dolje, uz koljeno vladara, sjede do dva pomoćnika: „sjedi aga Arap-aga“, i „vina pije s dvoma Arapčadi“⁹, veli preobražena riječ narodne pjesme. Ova dva Arapa, „oba brata od jedne matere“¹⁰, pomaljavu se i drugdje u pjesmama našim. I po helenskoj misli, uz vrhovnoga Plutona sjede, i sude u adu, još dva glavara. A sve ove tri adske glave, možda, nisu drugo, već sušti Troglav, potonjom tvorbom rastrojen u tri lica, jer za Troglava znadijahu i Heleni. To im je Gerion, koji je troglav, *τρεζέφελος*, ili je uz tri čitava sraš-

¹ Id. ib. 97, v. 46—7.

² Ovoga *Ὀρτρος* M. Müller, i po samom glasu, istovjećuje s vedičnim *Vritra*.

³ Dvije su stražeće robinje u pjesmi 55 (knj. II) Petranovićeve zbirke, a u 53 tri.

⁴ Vuk. *pjes.*, knj. II, 97, v. 46—73.

⁵ V. 48.

⁶ V. 65.

⁷ V. 61.

⁸ V. 63—4. Ljutoga gazdu označuje i ljuto gvoždje, ako takogje amo pripada, kao što mislim, *Demir*-paša narodnih priča, a i *Demir*-aga jedne epske pjesme (Stojadinovića *pjes.*, knj. II, 10).

⁹ V. 118—9.

¹⁰ Petranovića *pjes.*, knj. III, 53, v. 390.

ćena tijela, *πρωτόμαχος*. Boravi u zapadu, tik do ada, na zemlji, što ju plaće odasvud more; i drži u zaptu sjajno stado Sunčevu. Toj grdosiji noći i zime stado će istrgnuti dvanaestotrudni Herakle, oličenje godišnjeg sunca, u teku njegovu kroz dvanaest mjeseci. Helenskome Troglavu ime *Γηρύων*, prije nego išta drugo, znači rikač¹. Upravo je rikač i naš Troglav Balačko, ako mu etimologiju pogodismo².

Ne treba nikakve natege, niti mučne kombinacije, da, već po doville izloženom, nagjemo, ili bar nazremo, u Troglavu velikoga dušmanina iz drugog carstva, koji, prebivajući u tami, njom i kroza nju Hrvate i Srbe napastovaše, kako sada, sa četom svojih „ernih ljudi“ i „vranih konja“, napastuje epske junake. Biti će ovaj isti i „bog, stari krvnik“, srpskog epa. Da je zao bog, suprotnik dobrog boga, postojao u vjeri predaka naših, dovoljno bi bilo i samo svjedočanstvo našeg jezika: „Teško do zla boga?“ — „Skupo do zla boga!“ koje mi već navedosmo³. Da se pak njihovoj ustravljenoj mašti taj bog prikazivao kao neki noćni Vuk, i to nam reče crnogorska poslovice: „Razminuše se ka' i Vukac i dobra sreća!“ isporijegjena sa sličnim izrazom Rig-vede⁴. A baš kano zla boga (malum deum), i premca Vidu, čiju sreću on suzbija nesrećom (omnem prosperam fortunam a bono deo, adversam a malo), predoči nam ga kod baltičkih Slavena, pod imenom Crneboga, hroničar Helmold⁵. Spade iz pamćenja narodnog ta riječ „Crnebog“; ali zao bog bijaše, doista, crn, kad je crn Troglav, a crna rulja njegovih ljudi. No, ako nam propade Helmoldovo ime, opet udržasmo precrnih izraza: „Uvalio mu crn komad u torbu!“ — „Doći će i njemu crn petak!“ — „Šta učini, crniče jedan!“⁶ Pa današnja igrarija riječi: „Božo i Crnjo“⁷, za dobra i zla čovjeka, može biti da nam i ona pominje dva davna suprotna boga.

¹ Uporedi *γῆρυς*, *γῆρυος*. Preller, *Griech. Myth.*, II B., s. 202—5.

² Vidi na str. 197—8.

³ Vidi *Dio I*, na str. 41.

⁴ Vidi na str. 198. Od toga Vuka biće i „vučac“, gangraena, kao sto su i „boginje“ od nekog zla boga. Paziti je, pri ovome, takogje na izraz „božje vrijeme“, za vrijeme vrlo rgjavo i olujno.

⁵ Vidi *Dio I*, na str. 32.

⁶ Mrzost crnoće osjećaju, dakako, skoro svi ljudi. Što od prvašnje vjere, a što od hristijanstva sredoviječnog, narodima arijskim u Europi koješta se crni u misli, te i u govoru. Ali rekao bih, da nije nigdje toliko duboko, kao u nas, prodro oni osjećaj.

⁷ Vuk. rječ., pod *Crnjo*.

Zao bog djedova naših, a crn bog baltičkih Slavena, moguće, da se prozivao i Vrag. Crni bog, po riječima Helmoldovim, bijaše dobromu bogu kao ravan u vlasti¹, te, naravno, bješe veliki dušmanin njemu i bijelomu svijetu. *Vrag*, dušmanin, riječ je praslavenska; pače, uzlazi i do dalje davnine, jer već Leto-Slaveni kazivahu *varga*². Izravna dokaza, ili dokaza neizravna, a jasna, da Slaveni, kao što dočnije hristjansku sotonu, tako svoga crnog boga, još prije, rekoše vragom, mi, doduše, nemamo. Istina, pjesma jedna veli, da je crnome Arapu, otmičaru djevojke, „glava vražija“³; no, ta bježna i malo značajna napomena, sama po sebi, mnogo ne hasni. Nešto veće pomoći zar nam pruža, u ovome, mit latinski. Rimljani, kako to vidismo, primijenije dostojanstvo velikoga podzemnog boga mrtačkome svome Orcus Viduus. Toga Orca davni Itali izgovarahu *Horcus*, *Urgus*, *Uragus*(?)⁴; paklenu neman Napoljci, još danas, nazivlju *Huorco*⁵. Ne bi li to bio davnašnji Vrag Slavena? Boga Urga Latini izvoghahu od *urg-eo*, goniti, kinjiti⁶; a od *varg*, što jednako znači kinjiti, dolazi Vrag⁷. O Urgu imahu pak Latini i posloviću, koja je, po smislu, jednaka s našom o Vragu. Gdje mi kažemo: „Ko s Vragom tikve sije, sve mu se o glavu lupaju“⁸, veljahu oni: „Ubi ratio cum Orco habetur, fructus est incertus“⁹. Pa i još jedna okolnost kano da nas upućuje na Vraga predhris-

¹ Helm. *Chron.*, I, I, c. 52.

² Fick, *Vergl. Wört.*, II B., s. 662.

³ Petranovića *pjes.*, knj. II, 53, v. 481.

⁴ Vidi navode u Prellera *Röm. Myth.*, II B., s. 62—3.

⁵ Isti je i grčki *Ὀρξος*; al mu se prvobitno značenje razvrže u oznaku adske jedne rijeke, pa i zakletve tom rijekom.

⁶ Preller, *Röm. Myth.*, II B., s. 62.

⁷ Fick, *Vergl. Wört.*, II B., s. 662. Valjda ne će ovom uporegjavu među *urg* i *varg* smetati glasovna pravila. *Urgus* — *Ὀρξος* je Vrag⁸, kako je *ὄλξος* vlak⁹.

⁸ Vuk. *posl.*

⁹ Ovaj dušmanin, koji kinji i muči, donekud nas sjeća na Vritru, jednoga od najglavnijih demonu u Vedama. Vritra, dašto, nije ista riječ, koja Urgus, ili Vrag; ali čini se, da polazi od istoga korena. Koren *varg*, kinjiti, napravi se od drugoga *var*, goniti (Fick, *Vergl. Wört.*, ib.); a s druge strane, sanskr. koren *var*; zastirati, sazda Vritru, zastiratelja, obavijača. Vritra, od koga se mračni nebo, jest lačni lupež nebesnih krava, oblaka kišnih. Sijeće ga vrhovni Indra, nazvan s toga, slavim pridjevom, *Vritrahan*, ubilac Vritre. Od ovoga mita rek' bih, da nešto pregje i drugim narodima arijskim. Svakako, sačuvaše ga čitava Eranci, koji, takogje, slave *Veretraghnu*, nebesnoga junaka, ubilea nemani.

tjanskog. U Slavenâ postoji, već od davnih doba, riječ *vražiti* za bajati, vraćati; odkle i naše *vražbina*, što će reći vračarija. Ono *vražiti* može biti u odnosu s Vragom. Znamo po Helmoldu, da baltički Slaveni zaklinjahu, dok se pri svojim gozbinama obregjivali čašom, kako dobra, tako i zla, ili crna boga¹. Zaklinjući Crneboga, svoga velikoga Vraga, oni taman *vražahu*.

Bilo što mu drago s ovim imenom *Vrag*, zao bog ničim drugim ne priječa se toliko na dnevno vidilo, i na dva prva mu traka, koliko otmicom bijele Zore. Slavenima Zora, kako joj riječ kaže, bijaše „svijetla“ i „vidna“ djevojka². O djevi, „luči bogova“, koja k nebu pristupa sa „istočnoga zraka mirisavog“; o „rosnoj“ i „zlatnoj“ djevi, za kojom idu slijedom vedri dani, dok od nje bježe noćne aveti, himne davnih Inda zvuče najtanjom strunom vedičnoga pjesništva³. Božanstvo Zore, i dvaju joj sjajnih drugara, nikad od nikoga nije se življe osjećalo, što od naših pradjedova arijskih, stenjućih pod tlakom tmine. Prekrasnu nebesnu djevojku stari ljudi nigdje ne puštahu s vida, ili očinjeg, ili duševnog. Rudila im Zora na jutrenjem i na večernjem nebu; a rudila im, jednako, kad bi sinuo te i minuo veliki dan godišnji, što im bijaše ljeto. Pa, pri koncu dana ili lieta, prikazivao im se ljuti otmičar, gdje grabi gizdu, i odvodi je u donje sumorne prostorije.

Gore rekosmo, da taj grabilac, u maštanju prvotnih Inda, bijaše Vuk, oličenje noći; te opazismo, da isti Vuk vere se po starodrevnim, a čudnim, nekim obredima našeg naroda. Opazismo i to, da se strava od onog Vuka duboko ubrazdi i u samim pučkim imenima. Pjesme iz kruga dvaju braće pričaju istu noćnu povijest, koju da i bolje objasnimo, eto nam italo-helenskog mita. Od dušmanina ugrabljena nevina djevojka prebiva za po godine u zemlji vranih konja a crnih junaka, po već navedenim riječima Vukovih pjesama⁴. Istovjetnom mišlju, no čistijim izražajem, u jednoj pjesmi

¹ Helm. *Chron.*, I. 1, c. 52: „... in conviviis et comotationibus suis pateram circumferunt, in quam conferunt, non dicam consecrationis sed execrationis verba, sub nomine deorum, boni scilicet atque mali, omnem prosperam fortunam a bono deo, adversam a malo dirigi profitentes. Unde etiam malum deum sua lingua Diabol sive Zerneboch, id est nigrum deum, appellant“.

² Od korena *zer*, svijetliti, viditi (Miklošić, *Etym. Wört. der Slav. Sprachen*). Ruske zagonetke smatraju Zoru nebesnom djevojkom.

³ Rigv. *passim*, u molitvama Zori.

⁴ Vidi na str. 187.

Petranovićeve zbirke¹, čeri „bana od Božuna“ prijeti opasnost, da je na silu ugrabi troglav Arapin, koji hoće da nju „ljubi po godine dana²“, pa onda ocu da je vrati. Kao, što ovdje Troglav ne izlazi, baš po samom slučaju, na vidjelo, tako mislim, da nije slučajno niti ime „ban od Božuna“: zgurio se u tom prozivu, po svoj prilici, starinski bog. Nego, taman za po godine³, latinska Prozerpina, helenska Perzefona, dvori namrštenog gospodara Dita, ili Plutona, koji je silom odveze vranim konjima i kolima⁴. Mrkome bogu Latini nadjedoše ime *Dīs*, a Heleni *Πλούτων*, jer drži do sebe, preko noći i preko zime, bescejeno blago, Zoru, kćer vidnoga neba. Ovo isto bogastvo, uz istog čemernog boga, sijalo se i u prvome vjerovanju Srbâ i Hrvatâ. Jedna ženska naša pjesma, sa pripjevom iz sinje davnine, začinje: „Da li mi je, — Jado! — jedna litra zlata, — da pozlatim, — Jado! — Bogdanova vrata“⁵. Gnjevnihi, nesitih, čemernih jada našim ljudima usta su još prepuna⁶; a da bijase i glavni jedan Jado, ili Jad, od koga bi ocevi naši odmolili blago, to nam kaže ona pjesma⁷. Jedan Jad, na lik Vraga, izilazi takogje iz izreke: „Neka se od Jada prekrstim!“⁸. A na lik mrtačkoga Dita, ili Plutona, zasvjedočuju ga opet pučke jekavske riječi: „Milutin je pokojni umro, evo mu na jade deseti mjesec“⁹. Jadu, posjedniku zlatu, kao što i bogatome Ditu, mili se tmina i bezdan: „Tavna noći, puna ti si mraka! — Sree moje još punije jada!“¹⁰ — Da ne puhne dušam' jad nesiti, — gjeno j' tama u sred bjela dana“¹¹ — „Izbavi ga od jada bezdanog“¹². Rekao bih, da se i dalje

¹ Knj. II, 33.

² V. 39.

³ Ovidii *Metam.*, I, V, v. 566 - 7.

⁴ Id. ib. v. 402-4: „Raptor agit currus et nomine quemque vocatos — exhortatur equos, quorum per colla iubasque — execit obscura tinetas ferrugine habenas“ — v. 350: „currusque atrorum vectus equorum“.

⁵ Vuk. *pjes.*, knj. I, 348, v. 1-2.

⁶ Vidi *Dio I*, na str. 58.

⁷ Što prosti puk, gdje i gdje, još misli, da se blago može ispod zemlje iskopati, al da ga valja nekim činima izmaći od vraga, ono cijenim, da je više, no što drugo, zadnji talog starinskog vjerovanja u podzemnog boga.

⁸ Vrčevića *Niz prip.*, str. 12.

⁹ Id. ib. str. 57.

¹⁰ Vuk. *pjes.*, knj. I, 318, v. 1-2.

¹¹ Petranovića *pjes.*, knj. I, 29, v. 45-6.

¹² V. 40.

pripomažu naš i italo-helenski mit. Perzefona je kći Zeusova, a, pučkim i starinskim načinom, zove se *περσέφωσσα*, svjetlonoša, i prizivlje se kano *μελίβοια*, medohrana¹: med je arijska, i naša metafora, za svijetlo. Naše kazivanje, izjašnjeno vedičnim, tjera nas, da omrknutu djevojku shvaćamo kao noćnu Zoru; pa eto samo time razmršuje se zapletaj protuslovnog bića Prozerpine, ili Perzefone, u klasičnoj mitologiji. Dvije posve protivne strane, lice svijetlo a naličje tamno ove boginje, meću, donekad, u čudo današnje mitologe. Ali Prozerpina, smatrana kao dnevna i noćna Zora, odgoneće se odmah. Što je poklopi zemlja i noć, stroga je i neumilna; a što opet na svijet iz zemlje i iz noći izlazi, blaga je i ljubavna. Od mrtačke i srdite Proserpine² imademo, onda, prenježno djevojčice: po ubavome proljetnom polju trga ljubice i bijele ljiljane, te cvijećem sebi napunja nevine grudi³. Nesretni rok boravka boginjina u blijedome carstvu najkruće izrazuje naš ep. Djevojka na svojem noćištu, od ljutog vladara, od age Arap-age, dobila sina, crno Arapinče: „Seja Jela noćila sa Turkom, — pa se Jela prevolela Turkom“⁴. Kad izbavitelj brat razruši i zapali dušmanske dvore, mati sebi priuzela sina, pa svi jednako bježe k drugoj strani svijeta. Nego, na Stupnici pograničnoj, od jada pociknulo crno dijete, a ujak rasječe ga, i baci u vodu, uz poklik: Od zla roda nek nema poroda!⁵ Ujak počinio mrsko bezakonje, u ljudskom pogledu; ali nebesni omrknuti pregalac izveo djelo vječitoga reda. Neutoljiva je omraza arijska megju vidilom i tamom, danom i noću, ljetom i zimom.

Okolo djevojke, bijele Zore dnevne i godišnje, trzmaju se svi sjajni i tamni duhovi. Zorino je biće razdvojeno, prepolovljeno; caruje ona pola ukupnog dana i pola godine, ili svijetla na nebu, ili

¹ Preller, *Griech. Myth.*, I B, s. 658 i 662.

² Ne samo da je jadna, već je i zlobna „sestrica Jelica“, u gdje-kojoj pjesmi kazivanja slična onome iz našega kruga. Na primjer, u pjesmi jednoj Jukićeve zbirke (knj. I. 2), „Jelica sekuna“ sama izdala brata banu od Vipera (Vepar? simbol sumračja u Arija). Junak, razdriješivši sveze, usmrtio i opakoga bana zeta, i sestru, i nećaka Cvijana (procvililo crno Arapinče?). Priča, u toj pjesmi, priplela se Kraljeviću Marku: on je Jeličin brat.

³ Ovid. *Metam.* I, V, v. 391—4. Otmica Prozerpine izmami iz laka Ovidijeva pera uprav divnih stihova, te je vrijedna da se po čelo čita (v. 341—571). Gotovo bih rekao, da opis otmice Ovidij uze iz latinske seljačke priče, nalične našim pučkim.

⁴ B. M. *pes.* 53, v. 27—8.

⁵ Vidi gornji navod, na str. 187.

potmušena ispod zemlje. Donje prostorije razvedene su poput gornjih, adska ono prilika božje slike. Dok se amo bijeli, uz bijelu Zoru, uzvisiti Vid, crni se tamo, uz noćnu Zoru, grdosija Troglavu. Vidu dva su glavna pobornika, a dva pomagača stoje i Troglavu naporuč. Gdje je, u narodnom epu, riječ o grdnome Arapu i o dva mu Arapa, „oba brata od jedne matere“, tu se veli, da je „za njima“ i „dvanaest bratučeda“¹, ili da „Arapu sjedi uz koljeno — sve njegovo dvanest bratučeda“². U ovome, takodje, jedno i drugo carstvo imade istovjetni raspoređaj. U četvrtom dijelu radnje prikazaće se nama Vid, gdje vodi, preko godine, divno kolo svojih dvanaest sinova, mjesečnih mladih Sunaca. Između dva, i ured-bom i moći, skoro jednaka carstva, biva takma vječita, a silna, osobito radi Zore. Red je, da vidovni bogovi, neprestance, tjeraju trag velikome dušmaninu, velikome vragu. I baš od ove trajne i opasne potrage za drevnim vragom pregja naših može biti, da se sadanjemu govoru pricijepi izreka poslovična, koju je nalaziti često u pjesmama narodnim: „Progij' se vraga, ne tjeraj mu traga!“ Nego, pored sve muke i nevolje svijetlih bića, tmorni i smradni dusi, na posljatku, uvijek ustupaju. O pusto blago, o Zoru, grabe se ovi u nevrijeme, pri koncu noći. Gdje zasijeva Biograd, i zaprijeti tvrda Nebojša, pada Udina; razmeće se, iz temelja, Udina svake godine i svakog božjeg dana. U pjesmi jednoj o raspu toga grada, baš eto „dokle samnu i sunce ogranu, — Udbinjska se otvoriše vrata“³. Zadio se boj „na vodi Danici“⁴, kada, naime, ova jutrenja zvijezda, tekom svojim po krajnoj noćnoj prostoriji, naviješta slavu dana koji nastaje. Ali, uz paralelizam dviju carevina, slavi i donja svoje, dašto prelazno, slavje. U doba ponoćna i pozimna, neuklonivim okretom prirode, onemogao Vid. Zore nije; ulijenila se radilica, te ne iznosi, na nebu, ni srebra, ni zlata svoga izvezenog. Dva prva traka jutrenja, dva duha bijelog dana, zamrla i ona u kuli Nebojši. Veliku ovu nemoć neba, te gornjeg carstva, vanrednom jasnoćom izražava jedna priča iz Vojvodine⁵. Bijahu

¹ Petranovića *pjes.*, knj. III, 53, v. 390—1.

² Id. ib. 54, v. 30—1. Obje pjesme, navlastito ova druga o „Ženidbi sa Zmijanja Rajka“, čudna su sadržaja i gragje očevitno mitične.

³ Čojkovića *pjevan.*, 82, v. 138—9.

⁴ V. 104.

⁵ Kojanova *prip.*, 13. Kojanova Stefanovića priče iz Vojvodine valjda su naše najznamenitije, s vida mitičnog. Ovo će biti s toga, što su, prvim postankom svojim, iz zaturenih krajeva Stare Srbije.

dvije velike carevine; u jednoj je carovao car Petar, u drugoj car Tatarin. Dobrome caru Petru bila kći, krasna na izgled, a velika radilica. Hoće nju car Tatarin; pa od nevolje car Petar zigje, „kod svog grada, jednu vrlo jaku kulu, u kojoj se mogu dve duše zatvoriti“. Dobiše ljudi zapovijed da kažu, kako je careva kći umrla, te da je car Petar pošao k caru Suncu na razgovor. Car Petar tužio se Suncu: „Zašto nisu zimi dani tako dugi kano leti, i zašto su ladni, te mi ljudi ne mogu jednako da rade, nego dangube?“¹ Iza ovoga žalosnog upita k Suncu, a i po onome što već znamo, samo se po sebi kaže, što je dobri car Petar i njegova preuzorita kći, što li zli car Tatarin, što dvije velike carevine, a što i „dve duše, zatvorene u jednoj vrlo jakoj kuli“².

Pri tome paralelizmu dviju carevina, može biti da nam se javlja i adski jedan konj, prema poznatome konju Svantevidova bogostovja. Kako se god gatalo u ime Vidovo, osobito konjem njegovim, tako se vražilo u ime Crnoga boga³, rek' bih navlastito njegovom

¹ Dalje u priči pripovijeda se, kako carsku prelijepu djevojku ugrabi sedmoglavni zmaj, pa je izbavlja, prošavši devet svjetova, rob jedan cara Petra.

² Ove dvije carevine nisu iste one, koje u religiji Aveste Nisu iste, jer u dvije carevine eranske vladaju skoro netvarni duhovi, dok se kod nas komešaju kruti bogovi iz prirode. U vjeri Slavenâ nema ctične uzvisitosti mazdejske, pa niti mazdejskog prepređenog formalizma. Vjera slavenska ne će da osijeece nikakovih vjersko-filozofičnih načela. Ali je, ipak, dualizam Slavenâ najbliži dualizmu Eranaca. Dva suprotna lica u prirodi, te i dva načela u religiji, to je, dašto, shvaćanje arijsko, te mu prvi zametak opazismo u samoj Rig-Vedi. No, dva carstva su dva vladara, nigdje, osim na Erannu, ne pominju se izrazitije, koliko u Slavenâ, a osobito u pričama srpskim i hrvatskim. Ovo će biti otuda, otkle i slavensko-eranska riječ bogu-bagha; naime, od eranskog dojma na Slavene. Dapače, i isti Vid vodi nas blizu do Ahuramazde, ako je Vid od vidila, a ne Vit od njemačkoga svetoga Vita, što je zagonetka nerazdrješiva s pogleda vjerskog i historičnog: duhatome Ahuramazdi, po mazdejskome nazoru, taman je vidilo tvarna i spoljašnja prilika, jer sija se on u jedinom vidilu. Nekima čudnovat se čini vjerski uticaj eranski na Slavene. Meni, naprotiv, činilo bi se, s vida historičnog, najčudnovatije, da ne bi toga uticaja bilo. Kako to, da Zoroastrova religija, njegovana kroz vjekove uprav fanatičnom i netrpljivom odananošću od velikoga roda eranskog, nizašto ne dotaknu se geografično obližnjih Slavena? Dodir taj ne rastoči naše prijesno vjerovanje u prirodne bogove, kao što niti u eranskih plemena, naosob u najprostijem puku, posve ne uništi sva božja bića arijska. Perzijanci, veli Herodot (I, 131), „žrtvuju suncu, mjesecu, zemlji, ognju, vodi, vjetrovima“.

³ Helm. *Chron.*, I. I, c. 52.

kobilom. Crnome siledžiji Arapu naše pjesme pridaju uvijek „vrana konja“, a još ragje „sivu kobilu“. Brza pusta mu je ta bedevija, brza kao gorska vila¹. Pa je i pusta nesretna siva ta kobila! Ako nije pod sumnjom, da konj Vidov, jutrenji mladi mu konj, jutrenje ždrijebe, dade nam riječ „ždrebat, žrebat“, *sortiri*, onda je vrlo prilično, da ljuta riječ „kobiti“, za slućenje nesretno, ostade, u našem jeziku, od kobile Crnoga boga². Ostalo zar i štošta drugo zlokobno. „Kobilica“, kokošja kost koja se lomi za opkladu³, pa, u još jednom značenju riječi, zatorni, pustošeci skakavac; onda „kobac“, apelativ za svakojaku grabljivu ticu⁴: možda spominju isto kobljenje Vidova dušmanina. A i sama riječ „kob“, u davno doba slavensko, značase, kako *augurium*, tako i opako djelo, zlo⁵.

Već je vrijeme, da dvjema pregaoćima, dvojici jednolike braće, ime ispitamo. Mi ih spazismo u kuli Nebojši do Biograda, te očekujemo, da su svojte Vidu. I zbilja, u glavnom krugu pjesama, koje se na njih odnose, prezimenom najobičnije zovu se Jakšići, a od kad do kad i Voinovići. Oni su, dakle, djeca Vidova, kome, po jačini, pridjeda se naziv Jakša, a, po ratobornosti, drugi naziv Voin. Jakšićima, kao svojim, daje stari Jakša, ili Voin, zeleni mač grebeštak; daje im konja viteza. Što Jakša do sebe drži dvije puške zlatne, dašto od prije dvije strijele, i time pjevanje naše epsko upriličilo dva sa zračnim ocem spojena zračna sina. Nego baš izrjekom crnogorska pjesma o Jakši, što ju drugdje navedosmo⁶, kaže, da su dva Jakšića dva sina Jakše. Izim ovoga prezimena Jakšići ili Voinovići, drugoga kojega za dvojicu braće u pjesmama nema. Ali ima njima imenâ, veoma različitih. Najnavadnije, zovu se Dmitar⁷ i Stjepan, pa Bogdani jal Todor, osobito ovako brat jedan,

¹ Passim.

² „Kobiti“ ovako označuje Vuk (*rječ.*, pod *Kobiti*): „slutiti kome da ga nestane, n. p. kad bi čovjek imao troje djece, pa dvome da kupi kapu, a trećemu ništa, onda bi se reklo: *Kobi* dijete“. Nego, upravo konj kobi, te Vuk navodi ove stihove: „Svi su konji zopcu pozobali, — a moj doro ni taknuo nije; — nogam' bije, a ušima striže, — često gleda na Koštac planinu, — ili kobi mene ili sebe“.

³ Vuk. *rječ.*, pod *Kobilica* i *Lomilica*.

⁴ „Svaka tica ima kopea“ — „Ne budi svakoj tici kobac“ (Vuk. *rječ.*, pod *Kobac*).

⁵ Miklošić. *Etym. Wört.*, pod *Kobī*.

⁶ *Prvi dio*, na str. 46

⁷ Dmitru je kašto, potpunije ime: „Dmitar od Udbara“, „Mitar od Udvarja“, to na spomen njegova boravka u Udbini. Uporedi grčku formaciju *Ἀιδωνεύς*, od *Αἰδώς*. *Ἀιδωνεύς* starinski je pridjev Plutonu.

onda Vukašin i Petrašin, Milan-beg i Dragutin-beg, Mujo i Alija, a prigodno, po očevidnoj miloj volji pjevača, još drukčije. Dmitar, Stjepan, Petrašin, hristjanska je navlaka, kao turska što je Mujo i Alija. Todor je, dašto, vizantijski prevod imena Bogdan. Preostala bi, dakle, ova imena narodna: Vukašin, Bogdan, Milan i Dragutin. Po svoj prilici, od noćnoga Vuka nazva se Vukašin brat omrknuti¹, kako od svijetloga dana dobi svoje ime drugi brat Bogdan². A kako dva božja viteza, Bogdan i Vukašin, bijahu premila bića, od milja rekoše ih Milutin (Milan) i Dragutin. Milo, a istoznačno, glašenje obaju ovih imena najbolje pristaje prijaznoj i malne jednakoj braći. Ja držim, da su dva vidna boga naši stari najradije zvali po taj način, i prečesto da ta imena oni nadijevahu djeci svojoj. Kad se god želilo, da dvojica rođjene braće rastu u milosti, pa da i pored nesklada časovita, smutnje prelazne, budu za vijeka svog sućutni, eno im uzdane pomoći u braće nebesne, pod zakriljem primirnih naziva njihovih. Može biti, da na ovakovo, i pokraj hristjanske vjere, još nekud održano mišljenje, privezuju svoja imena dva srpska kralja, dva brata Milutin i Dragutin. Od nebesnih konjika, poimence od Dragutina, i u pučkim našim kućama razgrunano je obilje takih imena³. Dva se brata priviše srcu narodnom.

Ako od miline, i od milosti njihove prema ljudima, prozivilju se Milutin i Dragutin, u borbi s Vukom, sa crnim Troglavom, braća nose lična viteška imena: jedan je *Pojezda*, jezdilac, brat stariji i dnevni, a drugi, što do njega jezdi, *Prijezda*, brat mlagji i noćni. *Açvînû*, dva konjika, taman jednako, zovu se i u Indiji. Pod imenom *Pojezde* i *Prijezde*, iznose ih tri epske pjesme⁴, koje od nebesnih junaka napraviše dvije vojvode Gjorgja Smederevca, to *Pojezdu* od Golupca grada i *Todora Prijezdu* od Stalaca, dok u isto doba namjestiše despota Gjorgja na presto Vida boga. Pjesme, pored sve potonje pretvorbe, davne su veoma glavnom svojom sadržinom. Ako se u njima *Pojezda* tek spominje, a slavi se *Prijezda*, ovo se podudara potpuno sa cijelim bićem dvaju Jakšića, od kojih je jedan daleko znatniji i junačniji od drugoga. Zgode *Prijezdine*, u suštini, jednake su sa onima *Jakšića* zlopatnika; a, gotovo sve,

¹ Vukašin bilo bi, ovako, ono isto, što i Udbar, u nazivu: „Dmitar od Udbara“.

² Da utvrdimo ovo, donekle čudno, značenje imenu, pomoći će nam, naskoro, mit skandinavski.

³ Vuk. *rječ.*

⁴ Vuk. *pjes.*, knj. II, 82—4.

pristaju u biće nebesnoga jašioca. Prijezda ugrabio ženu svoju pod silje, kao što drugi Jakšić silom iznudio povratak sestri, ili otmicem iz donjih odaja izveo čer age Arap age. Radi žene kad ode na boj, Prijezda „pripasa sablju babajinu, — a usede konja babajina“¹; koje je, po svoj prilici, vitez konj i zeleni mač staroga Voina ili Jakše. S ugrabljenom ljubom, junak „manu se preko vedra neba, — kako zvezda preko polja ravna“, a stiže dvoru svome, kad „sunce sede“, pa „u ponoći venča se sa devojkom“². Ova čudna ljudska svadba u doba ponoćno shvaća se čisto, kad se uzme, da je ono božje vjenčanje sa ponoćnom Zorom. Jutrenja Zora vjenčava se sa Suncem, po našoj i arijskoj mitologiji, a ova večernja sa Prijezdom. Prijezda i Zora jedne su sreće, jer zajedno u noć upadaju; zamrknuti božji mladenci postaju sugjenik i sugjenica. Mužu, grabiocu svome, odana je do smrti, po kazivanju pjesme, nevjesta, viteška a presjajna. Nju resi sav biser noćni i sve zlato večernje i jutrenje, kojima Ariji obasiplju svoju trojaku Zoru: odijelo joj od zlata, a na glavi „tri venca biserna, četvrti od zlata, oko grla tri gjerdana, dva od zlata, treći od bisera“³. Prijezda je našao, gdje „zlatom veze, sve po čistoj svili“⁴; a našao š njom i triest djevojaka, gdje „belo platno bele“⁵. Ovo je bijeljenje i vezenje, kako je to dovoljno poznato, svadbena sprema za Zoru jutrenju, po već davnome nazoru Arijaca. U našoj je pjesmi triest djevojaka, jer naša Zora, osim što je dnevna i godišnja, odnosi se i na mjesec, koji uzlazi i zalazi, kao i dan i godina⁶; u nas, i dan, i mjesec, i godina, zore zorom, sjaju u jeku, pa onda blijede sutonom. No, ako se zlatna djevojka, po pjesmi, udala za Prijezdu, a gdje je onda noćni brak, ili pribivanje iste djevojke sa crnim Arapihom, koje se tako kruto ističe u krugu pjesama o Jakšićima? Protuslovje ovo izglagluje sama pjesma o ženidbi Prijezde. Djevojka je već bila, veli se, „isprošena i prstenovana“⁷ za Tomaša, „braca rođenoga“⁸ mrkle gospogje Jerine, žene despota Gjorgja. Kako Gjorgje zastupio vrhovnoga boga,

¹ 82, v. 38—9.

² V. 88—94.

³ V. 55—9.

⁴ V. 61.

⁵ V. 46—7.

⁶ Ovo će se viditi na drugom mjestu.

⁷ Yuk. *pjes.*, kuj. II, 82, v. 113.

⁸ V. 51.

tako njegova opaka Jerina prikriva, mislim, crnu Zemlju, koja je u svojdbi sa podzemnim vladarom, ovdje bratom Jerine. Ljuba Prijezdina mora k ovome, mora k njemu u ložnicu¹; ali, gdje ga san prevari, posječe ga, te iz nemilih dvora umače k Prijezdi. Ovo neznatno razlikovanje, u noćnoj drami djevojke i Prijezde, ne smije nas dakle pomutiti. Pjevanje o prizorima dnevnog zahoda, i dvaju premilih sugjenika, teklo, iz punanih usta otaca naših, preobilno; pa je ona razlika, ako se ne varam, tek varijacija iste muzikalne kajde.

Iz živoga vrutka ovakog pjevanja isteče i pjesma o smrti vode Prijezde², hrlećom besjedom i dramatičnim utiskom jedna od narodnih najljepših. Uznositi, velikodušni mladenci našli se u ljutoj nevolji; ali grad ne će da predadu Turčinu. Prijezda ždralu konju odsjekao glavu: „Jao ždrale, moje dobro drago! — Ta neka te turski car ne jaše“³! Prebio i britku sablju navaliju: „Navaliyo, moja desna ruko! — Ta neka te turski car ne paše“⁴! Onda uzeše se oboje za ruke, Jelica uzviknula: „Morava nas voda od-ranila, — nek Morava voda i sarani“⁵! i strmoglavili se u vodu. Mitičnim vremenom, ova pjesma predlazi pjesmi prijašnjoj. Voda, u koju ulaze Prijezda i djevojka, po riječi Rig-Vede i govoru arijskom, jest strujući okean, neizmjerena noćna pučina. Svake večeri mladenci, dok se sa svijetom rastaju, obaraju se u dubine požarnoga i smrtnoga zapada.

Od noćnoga boravišta, iz vode, iskaču opet svakim jutrom sa Zorom oba dva prva traka dnevna; a to pripovijeda, na osobiti način, jedna pjesma crnogorska, nastrana i inokosna⁶. Stariji brat, Jakšić Stjepan, dvori Janka u Sibirju, ne bi li izdvorio Augju, Jankovu sestru; ali stoje zaprta za „zlatom“ ovim do „devetera vrata“, a, „na deseta, brava je dubovračka“⁷. Mi ćemo viditi, da je Sibirjanin Janko stao u stope bogu Janju, noćnome ognju, na kome se zapaljuje Zora, svetoduhla Janja⁸. Augja već davno čekala na Jakšića Stjepana; sad opojili čuvare i izmakli. „Lijepa je, kó

¹ V. 233—8.

² 84.

³ V. 85—6.

⁴ V. 88—9.

⁵ V. 104—5.

⁶ Čojkovića *pjevan.*, 95.

⁷ V. 21—5.

⁸ To stoprvo u predzadnjem dijelu radnje. Radi još nedostatne spo-znaje Janka, ova pjesma ovdje ne može da bude posve prozirna.

nebesna zvijezda¹, ova ljuba Jakšićeva. Porodi mužu jedno te i drugo muško čedo; pozvaše uja, no ovaj „knjigu na oganj turio“². Tek onda došao, gdje čuo, da preminu Jakšić Stjepan, a „mahom poharao Jakšiće ravne, — sažegao ognjem svekoliko“³. Oganj je u nekoj mitičnoj oprjeci s danom: kad plama noćni oganj, onda već izčeznuo dan, a kad je dan, sjaj ognja slabi Nego, mladi Jakšići, Stjepanova djeca, „uskočiše u vodu Dunavo“⁴, te se spasiše od Janka; kome, na potonjem svojem povratku, „zapeše visoka vješala, i hoćahu „objesiti miloga ujaka“⁵, da ne bi majke njihove, Jankove sestre.

Iz odnosa Zore prema zadružnim Jakšićima, kad je ona smatraua više kao noćna ljuba, nego jutrenja sestra njihova, mogla se još jedna kajda izvesti, a ta je ova: Zora postaje dvostrukom ženom u dvaju Jakšića. Nego, kako je u suštini, biće jedino ova udvojena Zora, Jakšić Stjepan sumnja na brata, da mu o preljubi radi⁶, a opet Jakšić Mitar o istoj nevjeri sumnjiči brata⁷. Zaista, u velikoj davnini mitičnoj porodi se ovaka misao neznabožačka, koju do nas sačuvaše dvije bugarstiče. No, i danas još ima, u narodu, odjeka toj božjoj tragediji: „Jakšići kušaju ljube“ u pjesmi jednoj Vukove zbirke⁸. Braća su se već rastala; a žali se Mitru Jakšić Bogdan: „Dok mi, brate, skupa prebivasmu, — i majka nam dvori upravljaje, — tad' se naši dvori bijeljеше... A kako se, brate, rastadosmu, — i ljube nam dvori upravljaju, — tako naši dvori potavnješe, — i gosti nas, brate, ostaviše, — ne pohode srijemski knezovi, — niti sam glavom srpski car Stjepane. — Ta, s koga je? Da od Boga nagje“⁹! Braću, naime, ostavio dan, a

¹ Čojkovića *pjeran.*, 95, v. 73.

² V. 114.

³ V. 134—8.

⁴ V. 176—7.

⁵ V. 176—7.

⁶ Bogišića *pjes.*, 41, v. 4—9: „Ode Stjepo Jakšić bratu Mitru govoriti: — Jezdi bolje prida mnom tvojega konja dobra, — koliko bih ja tebe dohvatilo sabljom mojom, — ja bih tebi osjek'o pri ramenom rusu glavu! — Ere mi se tužila vjenčana ljubova, — da si meni pod silu ljubio ljubi moju“.

⁷ Id., 42, v. 2—10: „Pogje Mitar Jakšiću Stjepanu besjediti: — Nemoj, brate, jezditu dobra konja pored za mnom, — nego, brate, odjezdi ponajpr'jeda konja dobra, — kako tebe ne mogu oči moje ni vigjeti... Kad mi ljubiš ljubovu u bijelu dvoru momu“.

⁸ Knj. II, 100.

⁹ V. 6—18.

prihvatila noć, pa nema Vida, gosta u Biogradu. Jakšići, da saznadu s koga je nevolja, idu k ljubama. Jakšić Bogdan ljubi svojoj, Vukosavi, kazuje: „Kralj budimski svoga ženi sina, — brata Mitra zove u svatove. — Mitar ište konja i oružje, — a i naše tursko odijelo, — i on ište sedlo okovano. — Hoću l' dati, moja dušo draga“¹? Vukosava to sve prepušta, i još pridaje „abajliju vezenu“ i „ispunjenu zlatom“, te i „gjerdan od žutih dukata“, uz drugi još od „bijelog bisera“, onaj djeveru „ispod vrata“, a ovaj „konju mu usred grive“². Drugom prilikom, upoznaćemo boga Janja i u neimenovanom kralju budimskom naših pjesama, pa će nam ovo biti čistije. Mlagji Jakšić polazi, ovdje, k noćnome ognju; za to, uzima iz bratske zaklade tursko, t. j. neprijateljsko i tamno odijelo; no bogu, koji hoće opet da zabijeli i zasvijetli, Zora podaje obilje svoga bisera i zlata. Može biti, da je i samo ime Vukosava starinsko, te da označuje Zoru, koja s jutra izlazi iz vučje noći. Kušaju dva brata i ženu Mitrovu, Milicu; ali Milica ne daje, već proklinje: „Kam mu konji, poklali ih vuci! — Kam oružje, odnijeli ga Turci! — Kam od'jelo, ostalo mu pusto“³! Za ovo urečeno okamenjenje razabraćemo skoro, što je to. Proklinjuću ženu Mitar stisnuo tako za grlo, da joj „obje oči na dvor iskočiše“⁴. Večernja Zora gubi svoj oćinji vid, vid dnevni, te zaglavljuje⁵.

I radi jedne jedincate žene, koju svak hoće da sebi prigrabi, nastaje smutnja u Jakšića. U jednoj bugarstici⁶, ta je žena vila planinkinja, koja „ljepotom ods'jevaše žarkom suncu i mjesecu“⁷. Vila, dašto, ovdje jeste Zora, za koju rekosmo, da je u biću svome jedna i onda, kad je u dvije žene dvaju Jakšića odvojena. Zamamne vile „odsijevanje prema suncu i mjesecu“ taman kao

¹ V. 45—50.

² V. 56—64.

³ V. 88—90. Ja čitam drukčije od Vuka, koji piše ovako: „Kam' mu konji? poklali ih vuci! — Kam' oružje?“ itd.

⁴ V. 94.

⁵ Može biti, da je odjek istoga mita arijskog i glasovita priča o Rimkinji Lukreciji, koju do uzornosti uzvisi i obesmrta klasično pero Livijevo (l. I, c. 57—8). Dva kraljevska mlada i jogunasta Tarquinijevca, Seksto i Kolatin, uzjašu konje i kušaju ljube u kasnoj noći. Radilica *Lucretia* (zar i ime znači joj radljivost) propada u gluho doba noći, djelom jednoga od dvaju mladića.

⁶ Bogišića *pjes.*, 43.

⁷ V. 33.

da pokazuje na dva lica boginje, na lice jutrenje i večernje. U bugarštici, š nje propadaju oba Jakšića¹.

Dok se pjesme naše, nove i starije, čas posve providno i čisto a čas nešto negledno i mutno, toliko bave o dva čudna jezdioca, slavenska mitologija za njih kano da i ne zna. Na svaki način, kod drugih Slavena tamna i nedovoljna su svjedočanstva o njihovu postojanju. U uspomenama davnim Poljakâ nešto se natuca o Kastoru i Poluksu; ali je to, kao što zamršeno, tako i nekritično², pa otuda nije se nadati kakvoj potvrdi našega mita. Niti ono, što Tacit pripovijeda u svojoj Germaniji³, može biti nana u znatni prilog. Poznato je, a više puta i navojeno Tacitovo mjesto, gdje se, iza Markomanâ i Kvadâ, onamo od Suebije, spominju ligijska ratoborna plemena, te se kaže: „Kod Naharvalâ vidi se lug starinske religije, a nastojnik mu je sveštenik u ženskoj opravi, no, štaju bogove, Kastora i Poluksa, po rimskoj riječi. Božanstvu takovo je svojstvo, a ime Alcis. Tu nije kipova, niti je kakva traga bogoštovju sa strane, već se obožavaju kao braća, kao mladići⁴. *Elks* sad je u Lotiâ kumir⁵; pa ono *Alcis* moglo bi zasvjedočiti obožavanje dvaju braće kod davnih Leto-Slavena. Nego, nejasno svjedočanstvo, a sumnjiv uporegajaj etimologični⁶, malo nam hasne.

Spoljašnja svjedočanstva, što ih ovdje uzalud tražimo, biti će nam tvrda i brojna na ruku, ako pričanje naše narodno o dva brata budemo redom sravnjivali, osim što sa izvornim vedičnim, jošte sa dotičnim mitom ostalih Indo-Europljana. Kod ovih sviju, prvašnji mit arijski već je narastao, te pustio grana mnogih iz svog debla. Ali, upravo time, čudnije će biti zamjenito podudaranje u božjoj historiji zgloba našeg i inostranskog dvaju jezdioca.

¹ Svako namah uvigja, da bugarštice o Jakšićima, prema sadanjim pjesmama istoga reda, odlikuju se obilnijom gragjom mitičnom. A to je i naravno, jer, ako je u bugaršticama jezik od narodne čistine odvrnut, opet im je sadržina, gdje je umjetni verzifikatori ne izopačise, vremenom davnija, te manje strošena. U bugaršticama, dva Jakšića rastu skoro do božje visine.

² Orbini, *Regno degli Slavi*, p. 53.

³ C. 43.

⁴ Miklošić, *Chris. Term.*, s. 36.

⁵ Grimm (*Deutsche Myth.*, s. 53) stavlja pod sumnju, da li su Slaveni Naharvali i plemena ligijska, a paginje k mnenju, da je *Alcis* gotška riječ *alks*, koja znači hram.

U prvom dijelu ove radnje sve nas prinudilo, da Vida isporedimo sa skandinavskim Odinom, saskim Vodanom¹. Kako evo iznagjismo dva Vidova sina, sad očekujemo, i u priči sjevernih Germana, dva sina Odinova, pa ih zbilja susretamo. Zovu se Baldr i Hermóðr, a, u koječemu, čudno nalikuju našim Jakšićima. Kao što se od Jakšića jedan najčešće srpskom pjesmom uznosi, tako i prekrasnoga, pristaloga Baldra ovjenča slava uzorita, dok Hermodra germansko pričanje spominje u drugom redu. Baldr prikazuje, ponajviše, našega brata mukotrpnog i viteškog. Odinovu sinu, polubogu i polučovjeku Balдру², pravi je stan na nebu, a kaže se „Bleidablik“, široki sjaj³, kako je i našoj braći prebivalište u Stojnom Biogradu, u Jakšini Nebojši. Isto, u zlatnoj i srebrnoj dvorani „Glitnir“, sjaj⁴, nastava i jedan Baldrov sin, kao što je sva zlaćana i naša Nebojša⁵. Srpska pjesma pomjeri s neba na zemlju Biograd i Nebojšu, a i nebesni Breidablik pridjede svoje ime jednome mjestu na danskome Seelandu⁶. Pa što je i samom imenu *Baldr* pravo znamenovanje? Možda nebojša, smioni⁷. Ovoga Vodanova sina anglosaska rodoslovja drukčije imenuju *Baldæg*, *Beldeg*, (kod ostalih Sasa i *Baldag*), koje znači bijeli dan⁸: za jednoga od Jakšića mi čusmo ime *Bogdan*, što je jednako po misli mitičnoj. Bogdan, kako i Baldr, oličuje bijeli dan, dan koji bijaše bog Slavenima i sjevernim Germanima⁹. S padom dana pada i bog. Po njemačkom pričanju, jezde Baldr i Vodan jednom u šumi, pa se Baldrovu ždrjebetu iščaši noga, koju niko od nebesnikâ ne može da ispravi, vec je napokon izliječi sam Vodan¹⁰. Kazala nam ovo i naša pjesma: kad se s večera titra na vodi bajna slika utava zlatokrilih, a sokolu polomi se krilo, tad polomljena je i noga konju pod jednim od dvaju braće. Ovaki ulom, ili uganuće, kano

¹ Str. 79 – 86.

² Zgodno je primjetiti, da u germanskoj tradiciji, što je ova novija, sve to veće Baldr biva čovjekom. Ovako, bolje razumijevamo po čovječenje Jakšića u našim pjesmama malne skroz provedeno.

³ Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 184.

⁴ Id., s. 190.

⁵ Vidi *Dio I*, na str. 46.

⁶ Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 184.

⁷ Id., s. 183.

⁸ Id. ib.

⁹ Balдру, kakogod i Odinu i našem Vidu, sveto je doba usred ljeta, kad su dani najduži (Grimm *Deutsche Myth.*, nacht. zur s. 184)

¹⁰ Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 185.

da se vlačilo i po pameti Latina. Starinski Katon zna, kako to treba obajati svako uganuće, pa u bajačkim riječima, što ih navodi, počinje nekog tamnog *Dissunapiter*, to možda ovoga istoga boga, gospodara dana¹. Drugi sin Odinov, brat Baldrov, nazvan je i *Saxnôt*, mačonoša; zelenim mačem staroga Voina diče se naša braća. Eddični Baldr propada strijelom i udarcem bilja imele, a od nezlobne ruke drugog boga Hödr. kome prispiele je vrijeme, da slijepi i stari²; niti stariji naš Jakšić iz prave pizme ne ustrijeli mlađjega. Glede imele, ona je i u nas bilje čudotvorno. O njoj priča se u narodu, da kad je na ljeseci, onda do ove leži guja s dragim kamenom na glavi, ili koješta drugo dragocjeno³. U imele lijepak pokazuje na boga, uhvaćena u noći. U tu noć, u donje carstvo, Balдру je red sići sa vjernom ljubom *Nanna*, smiona i ona. kao i muž, po značenju riječi⁴; kad im je grad obijen, Priejzda i smiona mu žena skočili u bezdan rijeke. Ono donje carstvo Germani zamislili kano Niflheim, prostoriju sinju i maglovitu, dolje u sredini zemlje, a u Niflheimu postavili dvore i dvorište Niflhel, gdje im prebiva polubijela i polucrna boginja Hel, sestra vuka Fenrir; do Niflhela, i do strašnog vuka Fenrira, daleki su puti; ranjenog Baldra, da ga se naužije, u tina dvorima, iza navršenog trećeg dana, t. j. u četvrtom, čeka Hel, koju Sakso Gramatik, tumačeći joj biće, zove Prozerpinom⁵. U četvrtoj godini, od naše braće ide jedan, da potraži putem, dalekim koliko je od neba do zemlje, sestru zaturenu u drugo carstvo arapsko, a u dvore limene uz avliju bakrenu; zastaše se i zagrlise; al je sestra polucrna time, što od zla roda nagje joj se crn porod. Balдру boginja Hel ne

¹ Vidi navod u Grimma, *Deutsche Myth.*, s. 186. Trava od uloma Rimljanina bijaše zelena trstika. I naš puk poznaje travu od uloma, kao što i od uroka.

² Da je ovaj Hödr brat Balдру nije nigdje kazano; ali mit skandinavski leži pred nama u obliku fragmentarnom. Hödr može biti drugo ime Hermodru.

³ Vuk. *rječ.*, pod *Mela*. U tradiciji arijskoj, čudovita je takogje ljeska. Na orahu, jal na lješniku, nebom voze se bogovi svijetla: na lješniku se Herakle, n. p., vraća sa zapada k istoku. Lješnik daje i blago i besmrtnost. Ruskome seljaku, koji drži u džepu dva srasla lješnika, sugjeno je bogastvo. U Njemačkoj, polagali su negda u grob lješnike, a time slutilo se na neumrlost (*Gubernatis, Myth. des Plantes*, pod *Noisetier*).

⁴ Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 183.

⁵ *Hist. Dan.*, p. 39.

nudi našu zaboravnu trusovinu; nego eto, po moći Baldrovoj, žednim vojskam izbijaju svježji ključevi vode trajne, kako ono vidismo, da *Agrinima*, ispod konjskih kopita, suklja „sto bačava slatkog pića“. Stanujući u noći, kako germanska boginja, tako i naša djevojka vuče je naravi: ako ona i nema vuka za brata, ima Vukašina. Jedina glavna crta, što ju nije naći u današnjim našim pjesmama o dva brata, dok je nalazimo u eddičnome pričanju o dva Odinova sina, jest ova: Hermodr ide k boginji Hel, da iz german-skoga ada spasi brata Baldra. Nego do skora, u pričama narodnim, spazićemo oba brata naša skamenjena, u drugom carstvu. Braća, kako kad, smatrana su, ili kao oba u noći omrknuta, ili kao smrt-nik jedan, a drugi besmrtnik. Gdje Edda kaže, da ratnika Odina prate dva vuka i dva gavrana, ono su braća noćna¹. Da su „dva vrana gavrana“ našeg epa, koji prečesto dolaze i često govore, mukli odjek iz vremena, gdje se naša Vidova religija stjecala sa Odinovom, ne bih smio tvrditi.

Mrtvi Baldr spaljuje se svečano na lomači. Nanna je š njim, a do njega konj vitez. Natrpana je lomača na lagji; pa, kad sve bukti u plamenu, ide lagja niz rijeku, na očigled bogova i ljudi. Ovaj uzvisiti prizor iz skandinavske mitologije ponavlja poznatu nam božju nevolju, koja se sbivala na nebu Arijaca. S večera, na umoru dana, u rudome zapadu, na gomili zapaljenih oblaka, gorio jedan od dvaju božjih konjika s vjernom drugom Zorom, te oboje krasnih mladenaca strovalilo se s lomače nebesne u puklu struju noćnu. Primjer taj pokopa božjeg nasljedovaše ljudi arijskog roda, osobito čeljad najvigjenija i najpobožnija². Lomača bijaše kano jamstvo uskrснуća. Koji se konjik božji spaljuje na nebu večer-njem, onaj gjpa iz noći na nebu jutrenjem: iz smrtne noći na život rajski ustaće i ljudi. Mi Slaveni nemamo priče o Baldrovu požaru; ali imadosmo od skandinavskoga još tvrgji običaj sažizanja lješina. U svečanosti kremacije, bijahu nam ravni sami Indi. U tome običaju neki obredi pak glasno govorahu o božjem konjiku, o njegovoj djevojci i o nadi čovječje neumrlosti. Još vijeka X,

¹ Ako su vjerodostojne neke iskopine, davni Skandinavci slikahu Odina sa ova dva gavrana na ramenima, a dva vuka do nogu (Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 123).

² Osim mazdejskih Eranaca, zar svi arijski narodi imadoše dvo-struki običaj, ili da mrce ukopaju u zemlju, ili da ih spale. Spaljivanje, u opće, bijaše skuplje, pa za to najpriličnije glavarima i poimućni-jemu svijetu.

megju Rusima, po kazivanju arapskih putnika i Bizantinaca¹, spaljivalo se tijelo mrtva čovjeka, uz primamljenu i obengjenu djevojku iz njegova doma. Ženska ova žrtva bila uobičajena kod svih neznabožnih Slavena; a, u istom vijeku, mogla se, gdje i gdje, svejednako opažati kod Srbâ i poslavenjenih Bugara. Kako nam se izriječom kaže, da se lomača palila pri nagnuću dana, jal po noćnoj mjesecini, prilika je, da žrtvovna djevojka nasljedovaše upravo božji izgled večernje Zore, polomljene s konjikom. Prilika je veća time, što ljudsko sažganje u Rusiji bješe u svemu istovjetno s Baldrovim paležem: ruska lomača slagala se na lagji, a lagja plovila na rijeci. Pas, i dva uzmučena te oznojena konja, što bi se, kod Rusâ, mačem rasjekli i bacili na lagju, mislim, da nas sjećaju na dva nebesna konjika i njihove ogare. Bacao se do lješine i pijevac s pjevdčičem, pa i struk bosioaka. Odnos bosioaka k Vidovoj religiji, k sutonu i k uranku boga, već je razložen². Isti simbolizam razabire se i u pijevca. Prvi i drugi pijevci oglašuju noć, ali treći bude Zoru³. Onda se bude, pa ustaju i ljudi, dok sve aveti noćne, na pijevčevo klikovanje, izčezavaju, kao što još prosti puk pretvrdo vjeruje. Vijesnik dana, pijevac navješćuje i neumrlost. Iza cigle jedne noći, spaljeni mrtvac i djevojka njegova oživiće na ubavim zelenim livadama Rajevine, prispjevši u družinu upokojenih rajnika djedova i cijele već blažene svojati.

Do obilnije gragje, i do boljeg ispitivanja, ne smijem tvrditi, nego mi sad zuji površna misao, da urezane starinske slike naših stećaka, možda, prikazuju neki dio od ovoga vjerovanja pogrebnog. Narod zar pogagja držeći, da stećak stoji na grobu „starovirskom“⁴, t. j. na grobu Hrvata ili Srbina, koji ne bijaše hristjanin, ili to bijaše tek na besjedi. Ima stećaka u Srbiji, ali su, doslije, najglasitiji oni, koje je viditi na zemljištu imotske staro-hrvatske županije. Srezan poput kućice, stećak jest oveći kamen na ploči grobnoj, i ponajviše ima lice i naličje izrezano znakovima i likovima nezgrapnim. Skoro na svakome drugom stećku opaža se zvijezda i mjesec, pa niže njih konjici, gdje s mačem i kopljem tjeraju i love jelena. Ovo je s lica, dok na drugoj strani, s naličja, dva čovjeka drže megju sobom krst, veli Vuk⁵. U imotskoj krajini,

¹ Vidi odnosne navode u Kreka *Slav. Liter.*, s. 123—30.

² *Dio I*, na str. 52.

³ Gubernatis. *Myth. zool.*: „Le coq et la poule“, v. II, p. 294—308.

⁴ Vuk *rječ.*, pod *Stećak*.

⁵ Može biti da je i zvijezda, koja se pričinja, da je krst.

zaista, slaba bijaše zgoda loviti jelena; pa, po tome i po ostalome, mislim, da u onoj klesariji predleži nam likova iz vjerske simbolicke. Figurativna umjetnost grčko-rimska prestavljaše Dioskure, božje konjike, gdje oni jure s kopljem, te sa zvijezdom više glave. Stavila bi se zvijezda i više same kape njihove; pače, dvije zvijezde od zlata spominjahu, u hramu delfijskom, božju pomoć, što ju dva konjika pružiše Spartaneu Lizandru, u osudnom boju kod Egopotamâ. I mjesec do zvijezde, na stečku, ne bi preteško bilo razumjeti. Hrvatima i Srbima mjesec bio glavni noćni bog, te i bog pogrebni; samtreći jezdio u noći do dvaju konjika, i on sin Voinov, pa njihov brat¹. Vizantinac Leon Gjakon zna kazati, da jednom Slaveni Rusi, punom mjesecinom, zapališe lomače svojima mrcima². A o uštapu iza ljetnog suncokreta, dakle uz božjeg Mjeseca, biva najveća epifanija grčko-rimskih Dioskura. Tri čovjeka na stećcima, dvojica što drže krst, ili zvijezdu, megju sobom, pa treći koji se njih dolvaća, ne bi li po čem bila ova tri božanstvena lica³? Skut jedan od Vidove, tami i smrti suprotne religije, eto kano da se još leperša nad grobljima, gdje su stećci. Po pučkom kazivanju, snesla stečke, pa najposlije i sama dospjela tu, da se zakopa, vjekovima drevna a orijaška žena, „Vida Vidoševića“⁴.

Sad spomenusmo grčke Dioskure. Pripazimo li na ovo ime Διόσκουροι, ili Διόσδοτοι, to su oni ravno, po našu, djeca, ili pomladak Vidov. Na božje vidilo odnose im se, filologično, i posebna imena: Κίστωρ i Πολυδεύκης, latinski *Polluces*. Nego, važnija od kojekakvih

¹ Ovo u V dijelu radnje.

² . . . τῆς μῆνης πλημυχοῦς ὄψεως . . . (o navodu vidi gore na str. 223) U ostalome, ovo je moglo biti i puki slučaj.

³ Na klasičnim spomenicima, kako se dva Dioskura slikaju do večernje i jutrenje zvijezde, tako do mjeseca i do sunca. Vidi u Preller-ovoj *Griech. Myth.*, II B., s. 96—7.

⁴ Vrijedno je, da se priopći po cijelo priča, što ju jedan ostar seljak, iz Budimirâ megju Sinjem i Imotskom, upitan za stečke, tu skoro pripovjedi putniku F. I. T. (*N. L. Zad.*, g. 1886, br. 19): „Kazivaše moj pokojni did, a čuo sam i od drugih: Bila nika Vida Vidoševića, živila 900 godina, i to 300 curom, 300 ženom, a 300 udovicom, i ona da ih je sve (kamene) jednoga po jednoga, preduć kuditlju u ruci, na glavi snila, eno gori s onoga brda. Nu, kad je htela i najposliednjega da snese u srid strane, sustala. Tu od umora pod stečkom dospila. Na tom istom mistu ukopalo je, a onaj posliednji stećak nad grobnicu joj navalilo. Eno ga u srid strane, lipši je nego ovde ijedan“. Pričica je važna i s toga, što nam pritrvgjuje, u vjerovanju Hrvatâ i Srbâ, opstanak Vida i Vide.

riječi jeste im legenda, skoro do dlake jednaka s našom. Dva blizanca imaju sestru. Sestra im je Helena, ozloglašena žena u pjesmama jonskih rapsoda, ali u dorskoj Sparti, na starinskoj zemlji Ahejaca, ugledna boginja s hramom i bogoštovjem. Tu, po dvostrukoj svojoj naravi, ona ljudma otimlje očinji vid, ili, naprotiv, vidom ih liječi i ukrašuje, osobito djecu grda lica¹. 'Ελένη, jal 'Ελένη, *sjajna*², po svemu joj djelovanju mitičnom, dvoguba je Zora, večernja i jutrenja. Moglo bi se, pače, i dalje reći, da u helenskome mitu udrža se pomučena uspomena i trogube Helene, u odnosu sa večerom, ponoći i jutrom. Herodot, crpajući iz logografâ, baca nam uzgredno riječ o više otmica njezinih³; a grčki svijet baš pričaše o tri otmice. Pa su, eto, i tri žene do Dioskurâ: Helena im sestra i dvije im supruge, 'Δάμωξ i Φοίβη, po značenju imenâ *sjajne* i one, a opet sestre Heleni⁴. Kako su otmice glavna stvar u božjem žiću Heleninu, tako je glavni posao viteškoj njezinoj braći vojevanje na tamna bića, na Afaride. 'Αφρεύς, *nevidni*, ima dva sina, prvog, divljaka proždrljiva, drugog, vrebача preoštra: na ova dva poroda mrkog glavara boj biju dva nebesna brata, e da bi se dokopali do otetih žena svojih. Viteški su jezdioci ta dva brata od zakletve, dva Dioskura; oni su εἰπποῖ, λευκόπωλοι; njima se imenuju i na glasu konji: Ξέντος i Κόλλυρος. Pa su, takogje, vrsni i neumorni lovci; od Kastora neki hrti prozvani su Kastorovi. Kad su na božjemu miru, braća borave u visokom Biogradu, „stanuju u blistavom zraku megju zvjezdama“, kako glasi grčka izreka⁵. Nego im je red odvajati se. Smrtnik je Kastor, te pada u boju, dok je neozlediv, pa besmrtnik, Polideuke. Ali, bio Kastor u zlatnim odajama neba, jal bio dolje u tmuši ada, ljubavlju ne rastavlja se od milosnog Polideuka, koji, neutješiv za bratom, izmoli mu od oca polovičnu neumrlost. Ovako, u Dioskurâ nastaje ova dioba prostorije: boravak im je na izmjeni, gdje jednome na bijelom Olimpu, onda drugome u sumornome adu.

Pričanje o junačnim pregaočima i brzim pomagačima, te ranim, svijetlim i veselim polaznicima svakog doma, otkle noćnu apu i

¹ Da ne odoljim, ne ću ovdje provesti izriježni uporegaj, od tačke do tačke. Po onome što je rečeno o Jakšićima, sam će čitalac uporegijivati dvije legende.

² Preller, *Griech. Myth.*, II B., s. 109.

³ V, 94.

⁴ Ovo nam objašnjuje bolje narav sestre i dviju suprugâ u Jakšića.

⁵ Preller, *Griech. Myth.*, II B., s. 106.

minu rasturaju; o braći čistoj, kao zraka nebesna, a prokušanoj tugom i viteškom nevoljom; o braći, i pored trenutnog rastanka, osjećajem i dušom nerazdružnoj: to pobožno pričanje bijaše, valjda, najuzvisitiji dio prirodne religije arijske. Svakog dana, u svakoj kući, kazivalo se o daći i nedaći dvaju braće i sestre im Zore. Krasnu ovu arijsku legendu jednako njegovaše svi narodi od arijskog roda, pa je s toga i čudo slična kod sviju njih. Prozvao se božji zglob *Açvini*, ili Pojezda i Prijezda, ili Baldr i Hermodr, ili Kastor i Polideuke, braću odlikuju isti biljezi, nju diči isto viteško mladovanje. Nijednog drugog mita potomci ne udržaše u cjelosti kao ovaj što dočuvашe, primivši ga od pradjedova Arijaca. Što je različito u sitnini, u crtama uzgrednim, ono se lasno odbija na različitost narodâ i vremenâ Tako, n. p., dva se konjika u Indiji voze, dok drugdje jašu konje¹. U drevnoj Indiji zgoljni su bogovi, kod mlagjlih Helena polubogovi, kod Germanâ polubogovi na nižem stepenu, a kod nas oni su još više počovječeni. Djelomično počovječenje izvede se, bez sumnje, još prije hristijanstva. U homerskome pjevanju, Helena je u pravu pravcatu ženu premetnuta, te jediti izraz *δῖα γυναικῶν* daje, u nekoliko, slutiti na prvašnje božanstvo njezino.

Junačku nebesnu braću, skoro mimo ostale bogove, voliše ljudski junaci. Nigdje kao u ljutoj Sparti, i u svjetskom Rimu, ne pronosi se glas dvjema viteškim blizancima. Starinsko drveno njihovo sukupje praćaše Spartance u boj; a bojna himna nedostižnih vojnika ovih bijaše *ἁνδρογῶν*. Dašto, pod duševnim utiskom Helade, većim dijelom propade rimsko pričanje o Kastoru i Poluksu; no ipak eno ih, u prvi rasvit republike, gdje se biju za slobodu do regilskog jezera, i odmaraju se, sa vilovnim konjima, na vodi Juturni, kao što se oko vodâ oni vrzaju i u Rig-Vedi i u našim pjesmama; eno ih prečesto i na rimskim novcima, sa zvijezdom poviše glave, a u liku jezdilaca s kopljima hrlećih. U Rimu slavljашe ih, svake godine, svečana *transvectio equitum* birane rimske omladine. Slaveni neznabožni, ne izišavši iz prvobitnoga stanja arijske razvrženosti i pocjepanosti, ne stvoriše historijskih državâ, te o štovanju uzorite braće ne ostaviše drugih očitih tragova, osim što ih još pjevaju, pod različnim imenima, al poglavito kao Jakšiće, u srpskom i hrvatskom epu.

¹ Nego, opet, i kod Helenâ oni su, kadikad, *χρυσάματα*.

Sva je prilika, da braća bijahu mnogoimena i u Heladi. Da su se bogovi mnogim imenima, osobito od njih najvignjeniji i najmilosniji, nazivali i prizivali, to je već znano u mitologiji. Čuvstvo koje kipljaše, pa raseljena i raznovrsna plemena istoga naroda, i jedno i drugo uticalo na ovaj pojav mitični. Naši Bogdani imenuju se, kakokad i kakogdje, no svagda junačkim glasom, Pojezda i Prijezda, Jakšići, Voinovi. Koliko se meni čini, i Dioskuri, Kastor i Polideuke, oglašuju se, takogje, drugim viteškim imenima. Biti će, da se oko njih okreće legendarni rat sedmorice na Tebu; pa se tu zovu *Προκυστός, prokušani borac*, i *Ἐπεισκλητής, istiniti, čiti*¹. U priči o ratu protiv Tebe, ovo jezgre. Kao god što naši Jakšići, tako Polinike i Eteokle odredili, da će podijeliti očevu baštinu. Po utanačenoj diobi, imao svak vladati, izmjenice, za godinu dana; ali Eteokle izlukavio brata, i pridržao sve što valja, naime presto u Tebi. Nad braćom lebdi neotklonivi udes, da padnu od bratove ruke; utaman bratoumorstvu uklanjao se, iz prva, pitomiji Polinike. Kad se rat raspali, dva brata, ispred bedema tvrde Tebe, ubiju jedan drugoga, na očigled zgroženoga ljudstva, uz poklik sviju noćnih adskih Erinija. Zajedno s braćom, pogiboše i dvije im sestre. Dva brata, nerastavna bar u smrti, goriše na jednoj lomači, poput Baldrove. Po svemu ovom, ne čini mi se nipošto smiono nagagjanje, da taj rat protiv Tebe nije drugo, u osnovi prvobitnoj, do priča o večernjoj propasti Dioskurâ, naime, list istrgnut iz božje historije. Ovo biva tim vjerojatnije, što je starodrevna mitična Teba obitalište zmaja². Bogovi, svakojakim predskazivanjem, bijahu nagovijestili polom slavnih junaka, koji u nevrijeme napadoše na zmajevnu Tebu; ali je sugjeno, da će se jednom i Teba soriti, kao i naša Uđina. U brzo naslijedi osvetnički rat Epigouâ, u kome je Teba oteta. Megju ovima istaknu se Polinikov sin, Terzandro, i sin Eteoklov, Laodamas, kome je, po cijelome mitičnom preokretu stvari, ustupiti svome prvobratučedu, te i ustupa. *Θέρσανδρος*, naški, kano da bi glasio Toplica, a *Λαόδαμος*, Kamenjak; pa su lica, koja ponavljaju dva brata, dva im oca. Terzandra, dnevnoga boga koji rasvjetljuje i topli ljude, lasno je razumjeti; a nije teško, po arijskoj poznatoj alegoriji, dokučiti i Laodamasa. Već rekosmo, da očima naivnih Arijata kuba nebesna privigjala se kao da je sači-

¹ Najčešće su, manje ili više, preporni etimi grčkih imena iz davnine. Ovdje se izražava tek prilično znamenovanje njihovo.

² Vidićemo, da zmaj, u baš na široko razvedenom pričanju našega naroda, simbolizira noćni oganj i moć toga ognja.

njena od kamena¹. Najskoli nebo noćno, čisto a plavetno, utvaralo im se takovo. Pak eto, svake noći, dva brata, poimence mlagjega, snašlo bi čudo: izgubivši zračnost svoju, oni bi se skamenili. Od ovoga prometuća, valjda, dogje ime *Λωο-δρυαζ*-u. No, bilo kako mu drago, pa i ne bilo ovo, svakako sa riječi *λῆ*, *λῆς*, stijena, u svezi je, po tumačenju grčkih pisaca, spartanski obični naziv za Dioskure: *Ἀκρίεσσ*, razoritelji stijene²; naime, noću skamenjeni Dioskuri jutrom raskamenili se. Starinsko značenje stijene, i okamenjenikâ, svrgošê Heleni s uma, kao što ga i mi zaboravismo; no, bez truda razabira se iz helenskog pričanja, kako čisto ono izbija i iz naših priča narodnih, koje hoćemo domalo da ispitamo. Na kamenjake, na *Ἀκρίτ*, smione i neobzirne junačine, a osobito na družbu od dvojice njih, često nailazimo u helenskim legendama. Od Lapidâ, najviše se oglasio Piritoo uz druga Tezeja. Dva vratoloma mladića jednoć otela Helenu, a drugom sišla čak u ad, da mrkome Plutonu ugrabe Perzefonu; ali, kraj adskih vrata, gle čuda! oba se srastoše u kamen. Od kamena ljuca Herakle, bog sunčani, otrže Tezeja, dok Piritoo u adu omrknu. Uzoritog Tezeja obavi pregusta priča, i grčka i atična. Osim kazanog, u njegovu žiću biti će starodavno i izvorno jošte ovo. Sin je *Ἄργεῦς*-a, koje može da znači *svijetleći*, zar višnji Zeus. Kad stao na snagu, ispod kamena ima izvući Egejev mač i opanke, kakogod i naši Voinovi pašu mač Voinov, ili Vidov. Ali je Tezej, takodje, porod morskoga Pozidona, koje će reći, da on ispliva iz noćnih struja. Mlad kao kaplja, u šest maha Tezej trijebi od svakojakih nemani jonsku krajinu, t. j. jutrenji Dioskur, u jeku dana, štono hraste za prvih šest sati, čisti zemlju i ljude iz noći izbavlja. Junak onda kraljuje; no, kad se postarao po tom, izgubi kraljevinu, a bačen je sunovrat s kamena u more, kao što u vodu strmoglavi se naš Prijezda. Ime *Θησεύς*, i ime mu pobratima *Περσίδης*, etimologično, mučno se razvezuju; ipak, nije izvan svake prilike misliti, da ono može biti *trkač*, a ovo *priteča*³, a to bi bilo Pojezda i Prijezda.

Baveći se, eda bih našu razjasnio, o grčkoj mnogoimenosti dvaju nebesnih jezdilaca, i o njihovu sve to većemu čovječenju, ne da mi se propustiti, a da se časom ne dotaknem i najglasovitije priče helenske. Dva, potarom vremena i dugog predanja vrlo strošena

¹ *Dio I*, na str. 48—9.

² Preller, *Griech. Myth.*, II B., s. 100—1.

³ Oba od *θεός*, trčati.

Dioskura, možda još nalazimo u epskoj braći, Agamemnonu i Menelau. Kako je boginja snaha mu Helena, tako je u Sparti i Agamemnon bog: on je Ζεύς Ἀγχιμένων, po čudnoj starinskoj izreci, te, po istoj, u tijesnome odnosu sa višnjim bogom vidila. Ime Ἀγχιμένων u kano da je od viteškoga pregnuća; pa i tragični mu konac kao da nam privodi brata mukotrpnog. I manje glasitome bratu, tihome Menelau, komu ime moglo bi biti otuda, što je u svijetu zaostao, proviruje božanstvo. Njega sveg je označuje epitet „plavokos“; a u Heladi, više od ljudi, plavi su bogovi: plav je Apolon, pa Palada i Afrodita¹. To božanstvo Menelaovo pridijeva se za ono Dioskura: kod njega nalaze se lovca Kastora psi², a, što je najglavnije, žena je Menelau ona ista Helena, divna Zora, koja je sestra Dioskurima. Preljubnicu Helenu, grdilo svoje i povod tolikome krvoproliću, on živom željom poželio, istrgao napokon iz dušmanskog Ilija, i ništa joj na žal ne učinio. Dioskur ne će da ozledi sestru, ili ženu svoju. Još se jamačno, i u ovoj posljednjoj skroz antropomorfičnoj slici priče, tvrdo držale neke niti prvašnjega mita, ako ni sama smionost poznijeg jonskog pjevanja ne nagrdi Helenu, te ona, vječito mlada i ljupka, bez svake svoje štete na novo privjenča se mužu. U Lakoniji, gdje je svagda, čak od predorske, abejske davnine, bilo najživlje grčko bogoštovje prema dvojici braće i sestri, kako se zametnu tako se i stiša trojanska razmirica. Helena u Lakoniji bude povod ratu, pa u istoj Lakoniji, iza rata, poživi i kraljeva sretno, dok navrši vijek, te se uznese sa mužem, boginja s bogom, na ubavi Eliz. O Dioskurima priča na zemlji lakonskoj tako se čvrsto bila primila, da je, po svoj prilici, postaviše i na čelo spartanske historije. U Sparti dvije kraljevske porodice poreklo svoje izvogjahu od dvaju blizanaca, Euristena i Prokla. Blizanci bijahu jednoliki tako, da ih niko, osim majke, nikako ne mogaše razlikovati; a opet ih odvajala velika oprjeka čudi³. Da su blizanci u rodoslovje spartanskih kraljeva legendom upleteni, jasno nam biva po tome, što Agide i Euripontide, dakle po drugim praocima, Spartanci prozvaše kraljevske svoje dvije loze.

Agamemnon i Menelao jesu Pelopidi, od praoca Pelopa; a priča o Pelopu vrijedi više, nego ona o Troji, da se sravni s kazivanjem

¹ Nije plavokos, ali je plavook Polinike, u zglobu tebanske braće.

² Neki soj Irtā Grei nazvaše Μενελάιδες ζώνες. V. Pape, *Handwörterbuch der griech. Sprache*, pod Μενέλαος.

³ Herod. VI, 52.

Srbâ i Hrvatâ. Ηέλ-ος znači dalekovid, koje je, subлізу, ono, što i Sut-Vid, jaki Vid. Već pripazismo Strahila, gdje „sve gleda i tamo i amo“¹, i na pojedine čestice razglobismo Svantevidovu historiju, svu isprepletenu sa znamenitim pojavom bôgova vigjenja. U Peloponez bahnu Pelop iz Frigije, naime iz zemlje, gdje se štovao Ζεύς Βρυχίος, ili, kako bi mi rekli, Vid Bog. Helenima Pelop bijaše „najkraljevskiji gospodar“ (βασιλεύτωρ), i „silan jezdilac“ (πληζυππος), a to je i Sutvid. Raznosio se glas i o pustom Pelopovu blagu, kao i od Sutvida što dolazi obilje svakojako. Najčudnije je pak ovo, da cigli pothvat Pelopov, za koji Grci znadu kazati, pjeva se i u našoj jednoj pjesmi o Vidu. Enoman, kralj u Pizi, ima čer na udaju, a i nedostižne vilovne konje. On otvori konjičku trku: koji njega natrči, onaj nek vodi plemenitu Hipodamiju. Projurio Enoman mimo mnoge prosce, i usmrtio ih, kad ga eto Pelop nadmudri, preleti, te dodje do djevojke i do bogatoga kraljestva. Kod nas², od Udžbara ban, u Udžbaru gradu, ima prekrasnu čer Tijanu, pa „pušta bane konjičku košiju: — koji prije do gjevojke dodje, — nek dobije tri tovara blaga, — neka nosi tri tovara blaga, — neka vodi banovu gjevojku“³. Junak Alija Boičić, pod imenom Vida barjaktara, doskoči svima mudrolijama silnog nekog sutrkača, prestiže na trku konje i najbrže s vilovnim svojim bijelcem, pa odnese mejdan. Nego je Alija laža, a pravi je pobjednik Vid, kome se i dosudi djevojka Tijana, dok je Alija bačen u tamnicu. Turčin ovaj, bez sumnje, uvuče se tek docnije u pjesmu, gdje, iz prva, cijelo junačtvo bijase Vida Boičića, t. j. Vida ubojnika. Ovako, i veoma značajna riječ „Udbar“ iskrivi se u „Udžbar“. Mitičnu jednu trku iznosi i lijepa naša priča: „Djevojka brža od konja“⁴. Trka je djevojčina. Treći djeva na svojim nogama, a biće onoga, koji je preteče na konju; ali je ona brža od svakoga konja, ona je Πποδύμειν, po grčkoj riječi⁵. A da je to Zora, proizlazi iz samog opisa priče: „načinile je vile od snijega, vjetar je oživio, rosa je podojila; ona je bjelja od snijega, rumenija od ružice, sjajnija od sunca“. K istoj misli mitičnoj primiču se i narodne priče, gdje siromah čovjek, jašući na mladome sinu, u konja stvorenu, trči i

¹ *Dio I*, na str. 55.

² Stojadinovića *pes.*, knj. I, 4.

³ v. 57—61.

⁴ Vuk. *prip.*, 24.

⁵ Pričalo se u Olimpiji, da Pelopova Hipodamija osnova trku djevojaka, Heri na čast.

grabi košiju¹. Siromašni čovjek na sinu konju možda, alegorično, prikazuje ostaralog jezdioca Vida, gdje se u mladome Vidu ponavlja².

Bio nam na više govor o kamenjenju grčkih junaka. Iz nekih imena, a svakako iz nekih legenda o dva druga, o dva brata, iskočiše nam Lapiti, ili Kamenjaci. Ove Kamenjake, u još većoj mjeri, nego li grčka, spominje naša tradicija; njih izvodi, poglavito, pučka pripovijetka. Čudnovato noćno kamenjenje i okamenjenici,³ to je stanovita tema u pričanju našega naroda.

A što je to? Već u dva navrata pripomenusmo, da je kamen arijska metafora za nebo, to najskoli za nebo noćno. I stakleno brdo pogdjekojih naših priča⁴ ima isto značenje, samo da je ono postanja novijeg. Kad Slaveni staklo upознаše, kako sa glatkim mramorom, tako i sa glatkim a prozirnim staklom stadoše porediti nebo u noći. Otuda nam stakleno brdo, ili stakleni brijeg. Oda stakla, no još češće od kamena, dolazi nedaća, što će braću postignuti. A kakva je to nedaća, opet jasno kaže Rig-Veda. Kamen noćnog neba zaklopio *Acrine*; da se odklope, taj kamen oni moraju rasjeci, a sijeku ga svako jutro⁵. Po isti način, rastvara kamen i Zora⁶, kadno, veli jedna himna k njoj, „ona razmotava oba obližnja svijeta“⁶, t. j. svijet dnevni i noćni.

Sad hoće da nam ispadne čistija slika okamenjenika helenskih i naših. Evo idemo da nazive i zgode naših naizred ispitamo, u epu i u pričama. Ako ep nije posve jasan, jasne će biti priče.

U pjesmama, obisnuše o nekoj dvojici glavnih prijatelja, a rek' bih i braće, dva imena: Toplica i Kosančić, ili drukčije Kosajčić, po pjesmi jednoj⁷. Ovaj potonji kao da je taman turobni kameni junak. Kosajčić stanuje na Kosajnici, koja teško da je ovdje historična⁸, kao, po svoj prilici, što nije ni gospodar joj Kosajčić.

¹ VI u *Vili Beogr.*, g. 1867, br. 20

² Uporedi priču o Velimiru i Veljku, na str. 46—8 *Dijela I.*

³ N. p. u priči 16 zbirke Kojanova: „Sin carev i tri labuda.“

⁴ Rigv., VI, 62, v. 7: „Vi, vozioci, pobjedonosno proturate se kroz kamen.“ — X, 39, v. 13: „Vi se k mjestu pobjedonosno proturiste kroz kamenjak.“

⁵ Id. VII, 79, v. 4: „Tvrđog kamena vrata ti rastvori.“

⁶ Id. VII, 80, v. 1.

⁷ Vuk. *pjes.*, knj. III, 10, v. 64.

⁸ U pjesmama misli se, da je ona kao nekakva ravan. U starim spomenicima dolazi voda Kosanica, ili Kostolnica, u zemlji Toplici. Na ušću one vode, Stefan Nemanja dao saizdati crkvu Bogorodici (Daničić, *rječ., knjiž. star.*).

Obe riječi polaze od korena, od koga i *kosa*¹, neka vrsta planine; pa čini se, da su pradavne, i u istočnom i u zapadnom dijelu naroda. Porfirogenitov Κοσέντης, jedan od petero legendarne braće, što predvodiše Hrvate², biti će isto ime, koje i Kosajčić, jal Kosančić³. Po kazanome, ime ovo značilo bi: onaj koji se okamenio. Tako, i za noćnog mitičnog Vuka narod mišljaše, te u Boci još kaže, da je *kāmenjak*⁴, a i tamna vještica *kāmenica* je⁵. Kao što kamen, tako zar i riječ kosa sluti na zlo, ako puk, u Dubrovniku, za natmureno vrijeme veli, da je „košljivo“⁶. U istome Dubrovniku, u tome skladištu mnogih drevnih riječi, čovjek rgjave volje „uskošen“ je⁷. Može biti, da ide amo i jaka negacija „kašiti“⁸, u starome jeziku; pa i teška dosada, što ju Jekavci iz Primorja izražavaju s izrekom: „ukahlo mi se“⁹.

Dva viteška brata ili pobratima, Toplicu i Kosajčića, gone, u narodnim pjesmama, poimence zadujega, jadi postojani. Sjetni Miloš prati njih gotovo uvijek; pa Miloš Topličina oca, „staroga“ Toplicu, nazivlje „svojim Toplicom“¹⁰. S druge strane, u skroz mitičnoj pjesmi o ženidbi Dušanovoj s djevojkom iz grada Legjana¹¹, Miloš i dva nama već poznata nebesna junaka jesu, njih sva trojica, sinovi „staroga Voina“. Ne bi li „stari Toplica“ bio ono, što i „stari Voin“? Nadimak Toplica može pristati višnjemu bogu toplog vidila, kao što i prvome od dvaju braće nebesne, vitezu dnevnom. Sličnoga Toplicu poznaje i mitologija sjevernih Germana, barem ona Anglosasâ: *Beldeg* (bijeli dan, što je ili Baldr, ili Odin) ima

¹ Daničić, *Korijeni*, str. 37.

² De admin. imp., c. 30.

³ Kosača se zove i glasovita porodica hercega Stjepana.

⁴ Vuk. *rječ.*, pod *Kamenjak*.

⁵ Id., pod *Kamenica*. Po preživoj svojoj čuti jezika, Vuk St. skoro razabira mitičnu istinu, gdje za vuka primjećuje: „kao da bi mu se usta *okamenila*, da ne zakolje što“, a za vješticu: „kamenica reče se i za vješticu, kad joj se pravo ime ne će da spomene, i valja da se misli kao da bi se *okamenila*.“

⁶ Vuk. *rječ.*, pod *Košljivo*.

⁷ Id., pod *Uskošen*. U ostalome, i ovo i „košljivo“ moglo se poroditi iz proste misli: kosa-srp, kositi-sječti, premda bi u obiju riječi, u ovome slučaju, nestalo turobne nuanse.

⁸ Daničić, *rječ. knjiž. star.*

⁹ Vuk. *rječ.*, pod *Ukahnuti se*.

¹⁰ Vuk. *pjes.*, knj. II, 42, v. 288.

¹¹ Id. ib. 29.

sina *Brond*, žarku luč, Toplicu¹; a baš u tople, u najvruće dane u godini, pada god skandinavskome Balдру. Svijetlom Balдру ljepota bijaše vanredna, poslovična²; dva naša pobratima, nad svima licima srpskog epa, odlikuje viteška visina i ljepota: „Car uzima zlatan pehar vina, — pa govori svoj srpskoj gospodi: — Kome ć' ovu čašu nazdraviti? . . . Ako ću je napit' po ljepoti, — napiću je Kosančić-Ivanu; — ako ću je napit' po visini, — napiću je Toplici Milanu; — ako ću je napit' po junaštvu, — napiću je vojvodi Milošu“³. Jednoga Toplica nagagjasmo i u helenskom Terzandru⁴. Takome Toplici prilikuje i „Toplik grad“, što mu je postojbina u nekim pjesmama, kako je Biograd Jakšićima. Toplica u Topliku, a Kosajčić u Kosajuici, i taj je paralelizam riječi veoma sumnjiv u pogledu povjesnom, dok je prikladan u mitičnom. Toplica jezdi na „na široku doratu, vas u suhu zlatu“, a Kosajčić okročio „purlata zekana“⁵. Zec, kod Arijea, odnosi se na doba noćno⁶. Od dva druga, zlatni Toplica kao da je bog dnevni, a suri Kosajčić oni božij brat, koji će se jadom ojaditi. Dva pobratima, i po nečem drugom, možemo donekud prikućiti Vidovoj religiji. Oni su dalekovid. Njihov je zadatak, u pjesmama, da, brzi na brzim konjima, dušmane uhode i vojsku im razgledaju; al su glasnici nesretni. Kosajčić i Toplica kao da su dva božja brata, smatrana u noćnom polomu.

Još nešto, no uz jednaki oprez te i neki priuzdržaj. U narodnim pjesmama učestala riječ: „tri srpske vojvode“, ili još tačnije: „tri bojne vojvode“, s poglavitim odnosom na ona dva druga i na Miloša. Ja bih za tu riječ skoro mislio, da k nama prigje iz velike davnine. Mi znamo, da i u Heladi, barem Argivei, Kastora, ogreznuta u noći te ukopana, veličahu kao *Μεγροχρυετης*⁷. Naše oce bolilo na sreću i na duši jadovanje triju uzornih viteza⁸, pa viteze često obasuli čarom svoje pjesme. Kad je noć, a nije mjesčina, onda jednaka tamnička nezgoda zateče sva tri nebesna

¹ Grimm, *Deutsche Myth.*, s 183—4.

² Id. s. 184. — *Nacht.* zur s. 184.

³ Vuk. *pjes.*, knj. II. 50, III, v. 13—28.

⁴ Gore na str. 227.

⁵ Petranovića *pjes.*, knj. III, 34, v. 521—5, gdje je Kosajčić nazvan Kosovac.

⁶ Gubernatis, *Myth. zool.*, v. II, p 80—1.

⁷ Preller, *Griech. Myth.*, II B., s 99—100.

⁸ Noćnoga Miloša razlagaće *V Dio* raduje.

jezdio. Utamniči ih poznati nam noćni Vuk: „Šenluk čini Vuča dženerale, — jer je Vuča šćar zadobio, — tri vojvode srpske uhvatio: — Jedno jeste Miloš od Pocerja, — drugo jeste Toplica Milane, — a treće je Kosančić Ivane“¹. Junake Vuča „bacio na dno u tamnicu, — gjeno leži voda do koljena, — a junačke kosti do ramena“². Kostu u noći i u zimi pomrloga svijeta iznijeće nam, na brzo, pučke priče o okamenjenicima. Dnevnog vida nestalo, pa se, uz tri bojne vojvode, u Vuče osužnjio i „stari Toplica“³. Naprotiv, kad su pravi dani Vidovi, dugi dani junijski, sijaju tri krasna pobratima, Topličin porod, i junaštvom i slavom neumrlom. Kad se god pregaoci Kastor i Poluks objave u rimskim bitkama, i ono biva svegjer o uštapu, a u tople dane godišnje⁴, te i rimski svetac njihov pada u ovakovo vrijeme, na 15. julija. Spartanci, ti brižni obožavatelji dvaju braće i noćne im sestre, čekajući mjesečnu užbu za dobre hode, odočniše na polje maratonsko, uprkos očitoj pogibelji Helade. Ove bogove⁵ Heleni, o ljetnom suncokretu, primahu u gostove; to im bijaše željno očekivana *θεοξενία*. Glasovitu jednu teokseniju, možda, imamo i mi. Na sudbonosni Vidov dan 1389 g., na 15. junija, gdje se boj bije o sreću našu, tri pregaoca božja ne će da napuste ljudske ubojnike. Vidoviti Kosančić, na Kosovu, uhodi dušmansku vojsku⁶. Al je potomje vrijeme, te loša sreća na tom kobnom Kosovu. U besmrtnoj pjesmi o Kosovu djevojci, tri bojne vojvode polegoše na ono mjesto junačkog razboja, gdje su „koplja bojna ponajviša a i ponajgušća“⁷. Toplica Kosovci djevojci, svojoj vjerenici, bijaše darovao vlastito obilježje, „koprenu od zlata“, i rekao njoj: „Po tome ćeš mene spomenuti, — po kopreni po imenu mome“⁸. Ovdje pjesma hoće da nam tumači mitični značaj imena Topličina: ono je zlatna koprena, zlatni topli trakovi. Već čusmo, da Toplica jezdi „vas u suhu zlatu“⁹; pa još drugdje, uvijek po misli jednakoj, veli se, da mu je „barjak

¹ Vuk. *pjes.*, knj. II, 42, v. 5—10.

² v. 11—3.

³ v. 247. O ovome sužanjstvu pjevala se i pjesma, koju Vuk ne primi u drugu svesku svoje zbirke. Vidi mu opasku, na str. 253.

⁴ Preller, *Röm. Myth.*, II B., s. 302.

⁵ Kastora, Polidenka, Apolona i Hermu.

⁶ Vuk. *pjes.*, knj. II, 50, IV.

⁷ Id. ib. 51, v. 121—2.

⁸ v. 108—10.

⁹ Na prednjoj str.

od suhoga zlata¹. Razasuto zlato označuje, ovako, božjeg junaka, u svemu pjevanju narodnom. Istoj djevojci bio uručio biljegu svoju i Kosajčić, to „na ruci burmu pozlaćenu“². Zlatni prsten, što se na burmu zavrće i odvrtće, tačni je simbol u noć zaprtoga, pa otprtog Kosajčića. Uz to, Toplica i Kosajčić imaju na sebi „kolaste azdije“³, navadno odličje svijetlih božjih bića u srpskom i hrvatskom epu⁴. Sa srećom svoga naroda, u polju Kosovu poklekoše i srpski bogovi. Nad povaljenom lazinom kosovskih bogova i junaka prosinno tužni, no tješeci osmjeh Kosovke djevojke, noćne Zore, koja će ih novim danom, kad Bog da, uskrisiti.

U Milanu Toplici iz Toplika i Ivanu Kosajčiću iz Kosajnice, ako i dovre ne utvrdismo, a eto barem nazresmo dva Jakšića. U malo ne do očite spoznaje, da su čita dva Jakšića ona dva pobratima, dolazimo pomoću Vukove pjesme o ženidbi Todora Jakšića⁵. Todor Jakšić od Biograda isprosiu u kraljice i kralja budimskoga čer, no za dugo odgodio svadbu; odgodio za tri godine, dok „nasta i godina četvrta“⁶. Priklađan je Todor: „na Todoru čudno odijelo, — vas u srmi i u čistom zlatu“⁷. U to, balnu konjik od njega još pristaliji i gizdaviji, Ivan od Zvijezde grada, Ivan Zvijezdić; pa istu djevojku preprosi u kraljice. Divna li mladića! Što je lijep, to je i odjeven: na njemu „kolasta azdija, — po azdiji su izpletene guje, — povisoko izvedene glave, — u ustima sve drago kamenje, — vidi mu se u noći putovati, — u po noći, kako u po dana“. Jeste „ljepši Ivan od svake gjevojke!“⁸ Zvijezdićeva krasota, ako začara kraljicu, opet ne prevjeri kralja budimskog, koji preposidbu u kraljice mahom dojavljuje prvome vitezu. Sad o zaručnicu jagme se dva prosioca, jedan od Biograda, a drugi od Zvijezde grada. Biogradski junak ima, u ovoj pjesmi, do devet braće, no kao da ih nema; svi su na vojsci. Do njega ostao bratac samdrugi, mlad i nejak od dvanaest ljeta. Ipak, pomaže bratu

¹ Petranovića *pjes.*, knj. III, 54, v. 90.

² Vuk. *pjes.*, knj. II, 50, v. 81.

³ v. 79 i 102.

⁴ Ništa običnijega, u mitologiji arijskih naroda, od kola i od zlatne jabuke, koje obe embleme izražavaju sjaj božji, poglavito sunčani. Za kolastu hazdiju, ili ruho, već i sam Vuk opaža, da je ono stajace (*vječ.*, pod *Azdija*).

⁵ Kuj. II, 94.

⁶ v. 48.

⁷ v. 5—6.

⁸ v. 57—63.

svome: „ode pred kulu Nebojšu, — te izbaci dvije puške male“¹, i okupio momke. Nego, od Zvijezde izveo Zvijezdić još jaču silu, i posio „Mezevo ravno“ i „Trutinu vodu studenu“². Na mostu te vode razapeo šator, čekajući ljude iz Biograda. Kadno do okršaja dogje, Todorov vranac prenese na drugu stranu vode zaručnicu, leteći „kako zvijezda preko vedra neba“³; pa Todor glavom, posjedavši drugog konja, dorata, naklopi se na Zvijezdića, posječe ga, te, uz braca nejaka, rastjera i Zvijezdićevu četvu. Kroz ravno Mezevo, i preko Goleša planine⁴, pobjednici vratili se Biogradu svome.

I predmetom i govorom pjesma sama od sebe kaže, da joj pri-čanje izavre iz preduboka tla mitičnog. Pjesma je skroz i skroz gatnja božja, te pripovijeda poznati nam dogagaj u životu Jakšićâ, da brat dnevni, Bogdan ili Todor, siječe drugoga brata. Siječe ga ovdje radi Zore, o koju se oba otimlju; jer dnevna boginja prijanja uz dnevnoga, a noćna uz noćnoga boga. Drugome konjiku, u ovoj pjesmi, noćno biće odaje se time, što je iz Zvijezde grada, dok je prvi iz Biograda. Noćna je i njegova guja s dragim kamenjem, od čijega sjaja „vidi se u po noći putovati, kako u po dana“; noćni i Budim⁵. A u mitičnoj noći razvija se cijeli prizor pjesme. Okrš je do tamnog Goleša, do planine adskoga značenja⁶. Što je Zvijezdić, s početka, silom vojske jači, to je od dana jača noć; ali čim više sviće, linja ona jačina. S istoga razloga, Zvijezdićevu suprosiocu, Bogdanu Jakšiću, slabo, iznajprije, pomaže „bratac od dvanaest ljeta“⁷; no dijete, uz nazadak noći, sve to većma sili, dok on i navijestio dan, izbacivši, iz Nebojše do Biograda, one „dvije puške male“, koje mi, u Vidovoj religiji, toliko često sre-tamo. Nastrano je u ovoj pjesmi Vukovoj, pa nas donekle i buni, što dnevni Bogdan Jakšić, dok se kosi s noćnim Ivanom iz Zvijezde, udvaja se u mnoštvo dnevne braće: on ima do sebe braca nekakog, pa još do devet druge braće na vojsci⁸. Nego, taman isto

¹ v. 129—30.

² v. 158—9.

³ v. 316.

⁴ v. 292—3 i 376.

⁵ O guji, i o Budimu mitičnom, povešće se rasprava kod Ognja.

⁶ Vidi *Dio I*, na str. 54 i 60—1.

⁷ Zar to broj dnevnih sati.

⁸ U pjesmama Petranovićeve sbirke naći je do petero Jakšića, ili Voinovića. Dva su od njih jaka, a dva nejaka; dakle su dva Jakšića i tu udvojena. Treći, ili dotično peti do njih, Miloš je. Kod Čojkovića,

mitično postupanje opaziti je kod Latina: njihov dnevni *Pollux* i on se kašto razilazi, te postaje, u množini, *Polluces*. U mitologiji ovo znači, da se od jedine dnevne zrake razmnožila, u već jakom danu, čitava rukovet zraka. Noćnome osugjeniku, Ivanu iz Zvijezde, utaman i viteštvo i ljepota, kojom je „ljepši od svake gjevojke“, kako su god božji nesretnici vitez Baldr, čija ljepota bijaše poslovična kod Germanâ, i vitez Ivan Kosajčić, kome po ljepoti napija se u srpskom epu. Ivan iz Zvijezde, jal iz Kosajnice da rečemo, pogibiji nemože da uteče. „Nasta godina četvrta“, t. j. četvrto doba noćno; pa na razdvoju dana i noći, umakla mu Zora, a i sam zaglavio na vodi Trutini, do mosta. Ova je Trutina, očevdno, adska voda Trusovina¹, što ju, pri tamnim zgodama Jakšićâ, epske pjesme svegjer pominju². Adski jest i most. Po slavenskoj mitologiji, duše umrlih srebrnim mostom prelaze na drugi

Jakšić Stjepan veli Zmaj-Ognjanomu Vuku; „Bjesmo jednom trideset Jakšićâ“. (104, v. 37). Ovo će biti s odnosom na mjesečni slijed trijest dnevnih prvih zraka.

¹ Vidi na str. 204—5.

² Otkle riječ? Bez sumnje, riječ je starodrevna, ali je postanja dvojbenâ. Je li ona od korena *trū*, *absumere*, otkuda i otrov? Ako je to, značila bi: otrovna, jadovna (gledaj Miklošičev *Etym. Wört.*, pod *trū*). Nego joj je, možda, drugdje tražiti izvora. Ne bi li *Trutina* bila ona ista riječ, koja izbija u grčkim božjim imenima *Τρίτων*, *Αφροδίτη*, *Τριτογένεια*? Kod riječi ove prâdavne, pa glede smisla donekud i zatomljene, Grei uvijek imaše na umu neku tamnu vodu. U prvoj, u začetnoj mitologiji Helcnâ, Triton je zastaralo Sunce, koje leži u noćnoj pučini; Amfitrite je noćna Zora do njega; a Tritogenija Zora jutrenja, koja izlijeće iz pučine bistra, čista i moćna Palada Za čudo baš i Dioskuri, u gradu Ateni, nazvani su *Τριτοπάρτες*; privezuju se, dakle, za onu vodu *tritonsku*. A sta je, tačno, taj grčki *Τρίτων*, kaže nam vâdična mitologija i poredeća filologija. U Vedama dolazi ono ime pod oblikom *Trita* i *Traitana*, koje će reći *treći* (Fick, *Vergl. Wört.*, I B, s 605—6); pa je to treća hipostaza noćnoga Sunca. Svake večeri, i svake jeseni, Zora ide nevidom, zamire; no, kroz tamno doba, nju oživljuju tri junačka brata, tri lica sunčanoga boga Indre, a krijepe je, da na novo zabijeli, dva *Açvina*. Od troje braće Trita, najmlagji, jest i najvaljaniji; bori se protiv mrke moći, siječe je i izbavlja Zoru, ali, preko te borbe, umalo da se ne utopi u neizmjernej vodi pukle noći. Ime svoje, i junaštvo, prenio ovaj bog i megu Erance: u Avesti on je božji vitez *Thraëtaona*, a u Schaname-u vitez narodni Feridun. Megju Helenima pometnuo junaštvo, a prenio samo ime *Τρίτων*. Kod nas bila bi ostala gola naga riječ *Trutina*, koja eto pluta na površini naših pjesama, da nas zar opominje na cjeloviti ovi arijski mit.

svijet. Po našem epu, srebrni most vodi k dvorima áge Arap-age.

O tmornoj naravi Toplice i Kosajčića mnogo šta kaza nam ep, ali ne dokaza sve do čistine. Jesu li, zbilja, Toplica i Kosajčić dva viteza u noćnom jadu, a potonji, poimence, noćni okamenjenik? Na ovo pitanje daju jasna odgovora pučke priče, koje o kamenjenju dvoje čudne braće, i o ljubavnoj sestri njihovoj, znadu razgovijetno pripovijedati. Careviću rodila mlada žena, kazuje jekavska priča¹, „dva sina zlatnijeh ruka i šeer, sa zlatnom zvijezdom na čelu, od prve ujedno“². U večer, kad se vratio slova, javiše ocu rođenje djece; no, mjesto njih, zla baba, očina mati i carica, podmetnula troje mačadi, a djecu zatvorila u sanduk i dala baciti u rijeku. Sanduk, što je plovio, dohvatiše sluge nekoga preboga čovjeka, koji dječicu potlrani. U toga bogataša dogje jednom car, zadivi se i djeci i sjaju doma, te zavapi: „Ništa ne manka ogje do samo tri stvari: tica što zbori, drvo što pjeva i voda zelena“. Tri zaželjene stvari namah išao tražiti brat jedan pod oružjem, i došao do nekakva jezera usred planine. Sjegjaše tu starčina neki. Uputi ga ovaj k traženome mjestu, bacivši tamo gvozdenu kruglu; no, od silne uke i graje, mladić, preko zapovijedi, obrne se i mahom skameni. Za tim, desi se isto i drugome bratu. Ali brižljiva im sestra sutradan ustane u samu zoru, ohrabri se, i dobavi tri stvari, naime: tica što zbori doleti joj iz pećine velike na desno rame; po uputi tice, djevojka otkinu grančicu od drveta što pjeva; najposlije, iz jezera zahvati vode zelene. Tom vodom pokvašena, braća oživiše. Kad otac upoznao izmučenu svoju djecu, smače mater, kao što otprije bijaše, zadanim joj ljutim bolom, umorio i nevinu ženu svoju.

Malne sav govor ove priče proziran je. Dva sina i kći, od prve ujedno rođeni carskome lovcu, to su dva božja brata i sestra im Zora, prva djeca Vidova. Što je djeci na čelo udaren znamen nebesni, zlatna zvijezda, ono mi smotrismo u Kastora i Poluksa, koji su, na rimskim novcima, taman braća zlatne zvijezde. A taka biljega ne pominje se u cigloj ovoj priči; ista zvijezda, i u drugim pričama, krasi braću³. Ako su dva brata takogje zlatnih

¹ Vuk. *príp.*, dodat. 10.

² Dvoje zlatne djece spominje se i drugdje po narodu. Vidi sličnu priču bosansku, gdje su djeca zlatnih kosa, mjesto zlatnih ruku (*Bos. próp.*, 2).

³ N. p. u 11 dodat. Vukove zbirke.

ruku, eno i Kosajčić, u epu, ima na ruci, kao lično obilježje, „burmu pozlaćenu“. Što će se dva brata okameniti, a sestra u noć zaturiti, za to ragja se, po priči, sve troje njih u večer; a što zlatna božja braća oživljuju zorom, stoga sestra, gdje pregnu da ih potraži, ustaje u zoru. I sanduk, i rijeka, i mačad podmetnuta, obični su simboli, kod Arijaca, za nadvladatu noć: sve živo zaklapa noć, te se ova struji, oko vasiona, u neizmjernu pučinu; mačka, uz zlokobno oštrice svojih noćno raširenihi zenica, jeste kao neka zoomorfoza noći¹. U našoj priči, pred kamenjenje biva graja i uka strašna; u Rig-Vedi², gdje se god javljaju *Acvini*, svagda ih prati urnebesni topot. Šta znače one tri stvari, kojih nije u domu, i koje valja nabaviti, ja se tome čisto ne dosjećam. Ipak, tri stvari, ili tri želje, to je pomisao mitična, koja spada u općenito blago Arijaca, te se ona ponavlja u pričama skoro sviju naroda indo-europskih. Iznosi je i samo klasično pričanje: Tezej od oca dobiva na dar moć triju želja³. Treća stvar: voda zelena iz jezera, kojom orošena dva brata mahom oživljuju, biti će zelena, neizrazita svjetlost dana u prvi cik od zore. Istom svjetlošću sazda se, kako to već čusmo, i zeleni mač staroga Voina, ili Vida. Ali, što je tica koja zbori, i drvo koje pjeva⁴? U starčini do jezera, koji k otkriću triju stvari pripomože, možda imademo Vida ostarjelog, Velimira drugih naših priča⁵.

Kako navlastito jednog od dvoje krasno braće zateče okamenjenje, tako je naravno, da se pučko pričanje ponajviše bavi sa ciglim okamenjenikom. Bile tri sestre, kazuje opet druga jekavska priča⁶, pa najmlagju vjenča sobi kralj, a ona mu rodi dvoje djece „sa dvije krune“, muško i žensko. Ali mati kraljeva i druga jedna baba vračarica porodilji podvrgoše dvoje štenadi, a djecu zaključaše u kovčežić i baciše u more. Ženu, bruku svoju, kralj dao

¹ Za mačku, gledaj u Gubernatis-ovoj *Myth.-Zool.*, v. II, p. 43, i dalje.

² Passim.

³ Preller, *Griech. Myth.* II B., s. 287—8.

⁴ U bosanskoj priči: „Tri djevojke“, koja je varijacija od ove, braća oživiše uprav u onom trenutku, gdje „tica frkne pa djevojci stane na rame“ (*Vila Beogr.*, g. 1868, br. 36). Tica zar izražava, isto kao i voda zelena, svjetlost ranog jutra, svjetlost zrake koja juri. Što se tiče drveta koje pjeva, moglo bi to biti himna prirode, pri Zorinu rođaju. Za tri stvari, uporedi i pjesmu Davidovićeve zbirke, 11.

⁵ Vidi *Dio I*, na str. 46—8.

⁶ *Vila Beogr.*, g. 1868, br. 28: „Dvoje kraljeve djece“.

prikovati na gradska vrata. Dva čeda s krunama nagjoše, spasiše i odgojiše kalugjeri, u manastiru pokraj mora. Gdje oni odrastoše, odbjegli odovle u planinsku pećinu, pa živili od lova i branio ih jedan stari kalugjer. Po slučaju, vidio njih i zadivio im se krasoti otac kralj, ne znajući ih; a kraljeva majka, i vračarica, gonile djecu svejednako. Po njihovu nagovoru, momče krene, preko tri planine, na neko jezero, gdje iz čeljusti aždaje istrigne sahan od zlata čudotvorni. Drugom, ode, preko pet planina, potražiti mjedeno guvno, gdje je krilat konj u zlatu, koga ulvati i pojaha. Preko devet planina, trećom, zaputi se, sa jabukom od zlata, k opčinjenoj preopasnoj kuli, gdje sjedi djevojka glasita, lijepa kao sunce, kod divne vode, a u krasnoj sobi, trećoj redom. Momak i ovu, i pregjašnje muke, bio preturio uz svjetovanje starca kalugjera; kad to, pri kraju ove zadnje kušnje, zasjeni ga djevojčina divota, te s uma smetnu, da ne smije progovoriti s jednom starom ženom do nje, pa, gdje izusti riječ, u onaj mah okamení se on i njegov konj! Sestra, prežalosna, išla onda po tragu brata, noseći takogje zlatnu jabuku, izručenu joj od kalugjera. Kad brata nagje, preli čudnom vodom, i njega, i krilaša mu okamenjenog, te odmah oživiše. Odoše tada kraljevu dvoru, gdje sestra pokropi vodom i izmučenu kraljicu, majku svoju, pa i ova oživi. Na posljatku, kralj saznao sve. Prigrlio djecu i mater im nedužnu; a mater svoju, i njenu drugaricu zlu babu, pribio na vrata gradska.

Ova je priča, po osnovi, jednaka sa pregjašnjom, uz jedinu znatnu razliku, da su ovdje dvije djevojke, a jedan junak. Sestra je Zora noćna, a Zora jutrenja druga djevojka, koju traži te iz kule izvodi vitez na konju. Ona je „kao sunce lijepa“; „nema je ljepše na ovome svijetu“, veli priča.

Istu Zoru i istoga junaka nalazimo, pod drugom oblakom, opet u priči jekavskoj¹, gdje je o kamenu govor najobilniji. U nekakva kralja bio jedinak sin, a prispio za ženidbu. Sin valja da traži po svijetu za sebe djevojku, pa, kad je tražio i ne našao, „izišao na brdo“ i „popao se na jedan veliki stanac kamen“, da se odatle strmoglavi. „Ne, čovječe! za trista šesdeset i pet koji su u godini!“ zavapio iz potaje nekakav čovjek, vas sijed, i zaustavio samoubilca. Starac mu se onda ukaza, i reče: „Vidiš li ono onamo veliko brdo? — Vidim — A vidiš li ono silno mramorje povrh njega? — Vidim — Navrh onoga brda ima jedna baba zlatnijeh

¹ Vuk. *prip.* dodat. 7.

kosa, i u skutu drži jednu tieu; ti treba ovu babu, prvo nego te vidi, za kose da uhvatiš, a ako ona tebe prvo vidi, okameničeš se“. Množina mladića već se bila okamenila, pa stajahu svi onamo dupke. Kraljev sin pogibiju uvidio; ali njemu se hoće ona čudna tica, s kojom se zlatokosa baba „igraše i prema suncu biskaše“. Ode k brdu, pristupi kamenjaku, došuma se do babe i za kose je uhvati. „Šta ćeš od mene“? ciknula baba, te kao od potresa zatreslo se brdo. „Da mi daš tu tieu sa skutu i da povrneš sve ove hrišćanske duše!“ odgovori joj mladi junak. Iz usta babinih zaduhnu vjetar plavetan, koji oživi sve okamenjenike. Svoju tieu ljubi kraljev sin, a dok je ljubi, od tice biva najljepša djevojka. Tad mu ona dala čarni štap. Tim štapom kuenuo vjerenik u kamen, a iz kamena suklja rpa zlatnih novaca. Štapom još razdvoji veliku rijeku, i gomilu za njima naklopljenih vukova prometnu u mravinjak¹. Preturivši svaku napast, mladenci sretno stigoše doma i vjenčaše se.

Nego, skoro svi biljezi i sve zgrade u još jednoj jekavskoj priči² one su iste, koje u životu dvaju Jakšića, dvaju eddičnih viteza, dvaju Dioskura i dvaju *Acrina*. Priča progovara skoro čistim glasom prvašnje neznabozačke legende. Nekakav ribar ulovio u mrežu dan za dan tri jegulje, te, po nagovoru same treće jegulje, rasjekao ovu na četvoro, i dao po komad ženi svojoj te jednoj kučki i jednoj kobili, a četvrti komad usadio više kuće. Žena potom rodila dva blizanca, kučka okotila dva hrta, a kobila oždrijebila dva ata; poviše kuće iznikle dvije sablje. Gdje blizanci odrastoše, jedan, da zaradi, odlutao u svijet, davši bratu posudu vode i rekavši: Ako se ova voda zamuti, to je znak, da sam ti poginuo. Vrljajući, dogje u veliki grad, gdje ga careva kći okom odmah zapazila; kadno pak iz bliza vidi pristala junaka i sablju mu, i hrta, i konja viteza, uljubi se unj do zanosa. Izmolila ga u oca, i vjenčali se. Jedno veće mladoženja ugleda sa prozora veliku goru, gdje sva u velikom plamenu plamt, pa za to upita ženu do

¹ Ovo je prvi put što sretamo mrava, u našim kazivanjima naravi mitične. Radljiv, štedljiv, pa bogat i onda, gdje se preko zime skriva, mrav je u teomorficnom odnosu s blagima, a vremenito sapetim bogovima. Ovaki simbolizam mrava stvorio se već u davnini arijskoj. (Gubernatis, *Myth. zool.*, v. II, p. 44—9). „Baba zlatnijeh kosa“, u priči biti će „baba od zlata“, „baba zlata“, nekih naših pisaca (*Akad. rječ.*, pod *Baba*), t. j. proljetna zemlja u slavenske mitu.

² Vuk *prip.* 29.

sebe. „Ono je gora čudovita“, reći će mu žena; „preko dan sijeva, a po noći gori; i kogogj k njoj pogje, ostane mutav i na ono mjesto udurečen“. Ništa za to: junak okroči konja i povede onamo psa. Na kamenu stancu nagje babu, koja ga uvede u avliju jednu, ogragjenu kostima od junaka, pa je u avliji nebroj drugih junaka mutavih i ukočenih. Tu se okameni i srčeni mladić, i konj mu, i pas. U onaj tren zamuti se voda u sudu bratovu. Zaturio se onda i ovaj u svijet, dok nabasao na one iste carske dvore. „Evo ti muža!“ uzviknuo car čeri. Drugi brat, sablja njegova, konj, pas, sve bješe na lik b. ata izgubljenog: dva brata blizanca kao dvije pole jedne jabuke. Nego, u noći postavi on sablju izmegju sebe i snahe. Po kazivanju mlade žene, u to doznao što je bilo i svemu jadu se dosjetio. Danu na osvitak, eto njega na konju, pa vrcem u kletu goru. Nasrnu na babu, na nju nadrška psa i previknu: „Brata mi na dvor!“ Živa njega izvela baba, povrativši mu govor i dušu. Vješticietini dva brata sad istrgoše travu iz ruke, a pošto njom otriješe sve zatravljene ljude te progovorili, ubiše babu i vratiše se k nevjesti u carske domove.

Nakon već izloženog mita dvaju nebesne braće, priča ova gotovo i ne treba tumača. Dva prekrasna blizanca jednolika, pak i sve jednoliko: dva konja, dva mača, dva hrt, to se po sebi kaže. Na jednakoj je čistini i brat patnik, i djevojka uzvisita, i požarni prizor, i nedaća večernjeg okamenjenja, i uskrснуće u rano jutro. A nije bez neke, u važnoj ovoj priči, ni samo ono što uzgred dolazi. Ribar pokazuje na pučinu noćnu, iz koje izviru oba božja jezdioca. Riba u opće, a jegulja napose, kod Arijaca znameniti su rogljaja¹; iz noćne materice istječu svijetli konjici, konji, psi, mači. Voda, što se zamućuje, takogje je noć, tmasta i opasna, u kojoj će jedno od braće da gine. Što gora po danu sijeva i grmi, to znači nebo dnevno uz gromornu silu svjetlosti. Zid od ljudskih kostiju, i dvorište dupkom puno kamenih ljudi, prikaz je Udine, kojoj sliku tamničku već prihvatismo u epskoj pjesmi². Mjesto noćnog Vuka, ili Troglava, ili Zla boga, u ovoj, i u još drugim pričama, vrši udu moć stara ženetina. Ovo je otuda, što naši oci od dva velika a dodirna ljudska strašila, noći i zime, kad ih rastavljahu, prvo najvolije uobrazivati muškim, a drugo ženskim oblikom. Najčešće utvarala im se zima kao neka ženturina pre-

¹ Gubernatis, *Myth. zool.*, v. II, p. 360—1.

² Na str 234.

opaka i satiruća¹. Ljudske kosti na rpe, to je obilježje zimnog poloma i zimne ukočenosti u prirodi zamrloj. U noćno i u zimno doba, sve je povaljeno i skamenjeno. Nebo i zemlja unakrst, vasiona širom, ukazuje se onda kao velika „skamenjena kraljevina“, o kojoj govore priče kajkavske; skamenjena je tu čak i djevojka na udaju spremna, t. j. Zora. Ali sve hoće opet da oživi. „Danu na osvitak“, kaže priča, brat bñdi brata, pa, š njim ujedno, od mrazovite tmuše izbavlja i cio pokunjeni, skamenjeni ljudski rod².

A da bude iznad svake sumnje i sam imeniti odnošaj ovih priča k dvojici Jakšića, pjesme Petranovićeve zbirke hoće da o tome iznesu izravnog dokaza. U pjesmi jednoj³ natuknuto je o porodu i o zlamenju dvaju braće ono, što i u pričama; a izrijeком navode se Jakšići: „Dva putnika putem putovala, — dva Jakšića od zemlje Srbije, — megu sobom oni govorili: — Da je mudra mlada sultanija, ... da oplete mrežu plemenitu, — da uhvati ribu šestokrilu, — da odreže ribi desno krilo, — rodila bi sina zlatnoruka ... Opletoše mrežu plemenitu, — baciše je u to sinje more, — ufatiše ribu šestokrilu, — odrezaše njojzi oba krila. — Rob odnese desno svojoj ljubi, — da mu rodi zlatnoruka sina, — a lijevo krilo sultaniji. — Ragja čedo sultanija mlada, — ona rodi guju šarovitu, — dok je rodi, odmah joj uteče, — na pendžere u zeleno polje. — Kad robinja pogje čedo ragjat', — ona rodi sina zlatnoruka“⁴. I kamen, toliko znamenit u životu braće, u drugoj pjesmi iste zbirke⁵ nalazimo kod Jakšića. Da razvrže dva Jakšića, da braću od zakletve mamom pomami i zavadi, vila načinila se krasnom čobanicom, pa svoje „ovce od kamena satvorila“, a njima

¹ Vidi *Dio I*, na str. 61—3.

² S ovom gotovo jednaka priča raznosi se i po Italiji (vidi joj izvadak u Gubernatis-a *Myth. zool.*, v. II, p. 361) O zajmu teško je misliti, pa će to reći, da pričanje arijsko o dvojici nebesne braće baš iz punog srca tecijaše, ako ga u Italiji ne stroši cvatnja trostruke prosvjete.

³ Knj. I, 21.

⁴ Ovih stihova smisao nije mi posve čist. Nagagjajući rekao bih, da se tu govori o pomladku dvaju Jakšića Arijski, te i naši bogovi, obično „dvaput su rođeni“, kako to kaže Rig-Veda, t. j. oni s prirodom zamiru, pa oživljuju nanovo. Čedo robinje, zlatoruki sin, biti će brat dnevni, što se ragja iz ropske noći, a čedo sultanije, guja šarovita, zar je noćni brat, što se odvija iz gospodskog krila dana, a ide u noć, oličenu gujom, našim simbolom noćnog ognja.

⁵ Knj. II, 6.

i „od kamena zvono udarila“¹. U trećoj pjesmi, kamene se i konji Jakšićevi².

Kamen je Jakšićima upravo svečan. Oni se njim čak i kunu, osobito u starijim pjesmama narodnim. „Nagjoše“, pjeva o Jakšićima jedna bugarštica, „jedan mramor studen kami, — i uz kamen suho drvo javorovo; — srdašce je prinio (Jakšić Mitar) ka mramoru studenom, — rukami ophiti suho drvo javorovo, — paka mi je otiš'o svomu bratu govoriti: — Poslušaj me, moj brate, k'o ti ću se oklinjati: — Ako ti sam, moj brate, ljubovnicu vjenčanu ljubio, — srdašce mi ustinulo k'o no mramor studeni, — a ruke mi usahle k' ono javor suho drvo!“³ A jednako, u još jednoj bugarštici, kune se i drugi brat, Jakšić Stjepan: „I skoči se Stjepane s svoga konja velikoga, — ter mi nogam' stanuo na mramor studen kami, — a rukami bijaše suho drvo zagrlio; — tu se počeo zaklinjat' Mitru bracu rođenomu: — Ako je, brate, omraza među nama postavljena, — iz mramora studena živa voda udarila, — a i javor suho drvo l'jepo ozelenilo! — Ako li je istina, što si meni govorio, — da bi noge ostale pri mramoru studenom, — a i ruke junačke pri javoru suhu drvu!“⁴ Urekoše kamen, kako mi se čini, ako ne glavom Jakšići, a to žene njihove, i u novijim našim pjesmama. Žena prvoga Jakšića, odvrćajući muža da ne dâ odijelo i oružje drugome bratu, kaže: „Ne daj . . . kako ćeš mu dati? Kam njegovo, pusto mu ostalo!“⁵ Kletvu pak žene mlagjeg brata već čusmo gore: „Kam mu konji, poklali ih vuci! — Kam oružje, odnijeli ga Turci! — Kam od'jelo, ostalo mu pusto!“⁶

Nužda mi dosad, više puta, iz pera iznudila riječ o kamenu. Već rečenome imam dodati još ovo. Kamen je najobičnije obilježje za noćnu napast božjih jezdišaca. U pričama, mjesto kamenog brijega, susretamo, katkad, i „Kameni Grad“. Ovo je opreka, mitična antilogija, „Stojnog Biograda“. Na vazdašnju izmjenu, bijeli se stojni, nebojazni grad dana, dnevno nebo, a kameni se po tom grad noći, nebo noćno. Svi božji jezdioci, Vid i djeca Vidova, bo-

¹ v. 34—7.

² Id. ib., 7, v. 205.

³ Bogišića *pjes.*, 41, v. 21—9.

⁴ Id. 42, v. 20—9.

⁵ Davidovića *pjes.*, 11, v. 46—7.

⁶ Vidi na str. 218. U ostalom mi je reći, da „kam“, u novijim pjesmama, može naprosto biti „kamo“. Dapače držim, da ovo ovako razumijevaju i sami pjevači.

rave, kad tamo, kad amo. U pučkom pričanju Germanâ pominje se „Odinov kamen“, pa taj kamen čudoviti siječe se mačem, prije boja¹. Da pobjedu k sebi pritegnu, ljudi rastaviće kamen po visokome izgledu bogova vidnih, koji su istom onda pobjednici, gdje se iz noćnog kamena probiju na vidilo. „Ubojni kamen“ Odinov dogje do nas, jer ga se jednako spominje u narodu; al više ne služi, nego na tobožnje liječenje rana od uboja². Nazor o noćnoj kamenoj nedaći neba, i ako sad zaboravljen, ipak prelio se u mnoge pučke kletve i običaje, koji još postoje. U epu, Crnojević Ivo, kad hoće da grozno proklinje sestru, reče joj: „Što rodila, sve se kamenilo!“³ Grozna je i sadanja pučka kletva: „Tako se ovoliki ne zakamenio!“ — „Tako mi se ne zakamenilo dijete u ženi, tele u kravi, jagnje u ovcu, svako sjeme u baštini i duh u kostima!“⁴ Po jugozapadnim krajevima naroda našeg malo manje teži i ova kletvena riječ: „Kami ti u srce!“ — „Kam ti u dom!“ Kadikada hoće i majka Jekavka da reče ludome sinu: „Muči, sinko, stale ti s kamenom!“⁵ Isti Jekavci, kad se poslije svagje izmire, bacaju kamen, svak na stranu suprotnu; to je čin velike zakletve, a kaže se: „Kam tamo, kam amo“⁶. Pa riječ: „zatucati koga u kam“, hoće reći: slutiti, da ga nestane⁷. Cio ovaj svežanj ljutih kletava s kamenom dadeše Jekavcima na ostavu djedovi neznabošci. Kunijahu se kamenom poganski sjevero-zapadni Slaveni, to po tvr-

¹ Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 128, a i *Nachtr.*

² Vuk. rječ., pod *Ubojni kamen*.

³ Stojadinovića *pes.*, knj. I, 14, v. 764. I opet, u pjesmi 10, v. 30—2: „Što rodio, sve se skamenilo, — što mu muško, sve kameno bilo, — a što žensko, slijepo mu bilo!“

⁴ Vuk. *posl.*

⁵ Vrčevića *Niz prip.*, str. 111. I bez veznika: „stale ti kamenom!“ u pjesmama Čojkovićeve zbirke.

⁶ Id., *passim*. K ovome običaju vrijedno je primaknuti ovo mjesto iz inače malo kritičnog Orbinieva *Regno degli Slavi*, p. 126: „... havevano per costume (le genti Venede, o Slave), quando facevano tregua, o pace con l' inimico, mandar l' Ambasciadore, il quale pigliando in mano una pietra la buttava in acqua, dicendo, così venga a perire, et annegarsi colui, che mancarà di fede, la quale inviolabilmente servavano i Vandali“.

⁷ Vrčevića *Niz prip.*, str., 92; „... svak nas kune i u kam zatuca, ne daj Bože, da ni deseta kletva na nas ne prione“.

dome svjedočanstvu hroničara Helmolda¹. A taki običaj siže i u dublju davninu. Uz kamen vršila se kod Rimljana kletva najoštrija, a sklapale se najsvečanije pogodbe: gologlav pod božjim nebom, i s kremenom u ruci, stajao prisižnik pred oltarom presvetim, pred *ara maxima* boga Hercula. Kako se Rimljani često bogmahu sa Herkulom: Mehercle! tako isto i sa dvojicom braće: Mecastor! Epol! Edepol! A da je kletveni kamen bio u osobitoj svezi baš s onom braćom, dokazuje bogmanje Spartanaca: Νῆ τὸ Λαπέρσζ! koje bi u našem jeziku glasilo: Tako mi dvaju okamenjenika! Pradavne kamene kletve, kod Slavena i Italo-Helenâ, prvi su uzročnici nebesna braća.

Ovako, slični božanski nazori, uz tijesno srostvo arijsko, proizvedoše čudnih podudaranja izmegju klasičnoga svijeta i prostoga naroda našeg.

¹ *Chron. Slav.*, I I, c 83.: „Et inhibiti sunt Sclavi de cetero jurare in arboribus, fontibus et lapidibus, sed offerebant criminibus pulsatos sacerdotes, ferro vel vomeribus examinandos“. Mjesto starodavnog dokaza sa raznom zakletvom, Nijemci, dakle, tamo uvedoše ordalije.

U *Dijelu I*, na str. 82 (122), vr. 23, treba ispustiti ove riječi: „te zar i za ono Helmoldova boga Prone“.